

De rol van de accountant bij boekhoudfraude

Bonny Buitendijk

410096

Scriptiebegeleider: Dhr. C. Van der Spek RA

Heerlen, juli 2017

Erasmus Universiteit Rotterdam

Erasmus School of Economics

Bachelor Economie & Bedrijfseconomie

Abstract

In deze scriptie wordt onderzoek gedaan naar de mate waarin fraudeopsporing behoort tot de werkzaamheden van de accountant. Tot op heden is er geen duidelijk antwoord gegeven op de vraag wat de accountant zou moeten doen wanneer hij een vermoeden heeft van boekhoudfraude. Hierdoor weten accountants vaak niet hoe te handelen in een dergelijke situatie. Door een aantal recente gevallen van boekhoudfraude is fraudeopsporing als taak van de accountant een onderwerp van discussie geworden. Vanuit de maatschappij wordt verwacht dat de accountant deze taak op zich neemt. Dit vanwege de doelstelling van de accountantscontrole; met behulp van de controle geeft de accountant een oordeel over de waarheidsgetrouwheid van de jaarrekening. Fraude tast deze getrouwe weergave aan. Daarnaast kan ook uit de fundamentele beginselen uit de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA) worden afgeleid dat de accountant de taak van fraudeopsporing op zich dient te nemen. Om te verduidelijken wat van de accountant wordt verwacht met betrekking tot fraude hebben zich een aantal ontwikkelingen voorgedaan, zoals de verplichte scheiding tussen controle- en niet-controlediensten en de opkomst van forensische accountancy. Ondanks dat de accountant niet wettelijk verplicht is fraude op te sporen, kan dus wel worden geconcludeerd dat hij hier een belangrijke rol in speelt.

Inhoudsopgave

Abstract	2
Inhoudsopgave	3
Hoofdstuk 1: Inleiding	5
Hoofdstuk 2: Theoretisch raamwerk	8
2.1: <i>Fraude</i>	8
2.2: <i>Boekhoudfraude</i>	9
2.3: <i>Fouten</i>	9
2.4: <i>Organisatie van Openbaar Belang (OOB)</i>	10
Hoofdstuk 3 Deelvraag 1: Wanneer is er sprake van boekhoudfraude?	12
3.1: <i>Boekhoudfraude</i>	12
3.2: <i>De fraudedriehoek</i>	14
3.2.1: <i>Motief</i>	15
3.2.2: <i>Gelegenheid</i>	16
3.2.3: <i>Rationalisatie</i>	18
3.3: <i>Overige risicofactoren</i>	19
3.4: <i>Conclusie</i>	20
Hoofdstuk 4	22
Deelvraag 2: Aan welke fundamentele beginselen moeten accountants voldoen?	22
4.1: <i>Inleiding</i>	22
4.2: <i>Professionaliteit</i>	23
4.3: <i>Integriteit</i>	24
4.4: <i>Objectiviteit</i>	25
4.5: <i>Vakbekwaamheid en zorgvuldigheid</i>	25
4.6: <i>Vertrouwelijkheid</i>	27
4.7: <i>Professioneel-kritisch</i>	28
4.8: <i>Conclusie</i>	30
Hoofdstuk 5	31

Deelvraag 3: Wat zijn de ontwikkelingen omtrent fraudeopsporing als taak van de accountant?	31
5.1: <i>Scheiding tussen controle- en niet-controlediensten</i>	31
5.2: <i>Verplichte roulatie</i>	32
5.3: <i>NBA</i>	34
5.4: <i>Forensische accountancy</i>	35
5.5: <i>Conclusie</i>	37
Hoofdstuk 6: Conclusie	38
6.1: <i>Inleiding</i>	38
6.2: <i>Conclusies deelvragen</i>	38
6.2.1: Deelvraag 1 – Wanneer is er sprake van boekhoudfraude?	38
6.2.2: Deelvraag 2 – Aan welke fundamentele beginselen moeten accountants voldoen?	39
6.2.3: Deelvraag 3 – Wat zijn de ontwikkelingen omtrent fraudeopsporing als taak van de accountant?	39
6.3: <i>Conclusie hoofdvraag</i>	40
6.4: <i>Tekortkomingen en aanbevelingen</i>	40
Literatuurlijst	41

Hoofdstuk 1: Inleiding

Op de vraag hoe de accountant zou moeten handelen met betrekking tot fraude, is tot op heden geen eenduidig antwoord te geven. Dit is recentelijk nog gebleken uit twee nieuwsartikelen. Zo schijnen accountants de tekenen van fraude vaak over het hoofd te zien (Van Almelo, 2017) of de ondernemer hulp te bieden bij het zoeken naar een oplossing, wanneer er fraude in de boekhouding is ontdekt (Pheijffer, 2017). Mede door een aantal recente gevallen van boekhoudfraude is er de laatste jaren meer aandacht voor de rol van de accountant bij het opsporen van fraude, en in het bijzonder voor hoe deze rol verbeterd kan worden (Verwey, 2015).

Zo'n recent geval van boekhoudfraude, of beter gezegd een boekhoudschandaal, heeft zich in 2014 voorgedaan bij de Britse supermarktketen Tesco. Toen in dat jaar opvallende onregelmatigheden in de halfjaarlijkse resultaten nader werden onderzocht, kwam aan het licht dat de winsten van het eerste half jaar met £263 miljoen waren overschat (ACCA Global, z.j.). Dit als gevolg van het boeken van bijdragen van leveranciers die niet geboekt hadden mogen worden, omdat deze afhankelijk waren van targets en het waarschijnlijk was dat Tesco deze targets niet zou halen. Hiermee wilde het bedrijf de financiële positie beter laten lijken dan deze daadwerkelijk was. Niet alleen kwam Tesco zelf hierdoor in de problemen; ook hun externe accountant PwC werd meegenomen in het onderzoek naar de fraudezaak (Nu.nl, 2014). Hadden zij de frauduleuze handelingen eerder moeten ontdekken? Volgens de spraakmakende nieuwswebsite 925 (Nine to Five) wel. Een auteur van deze website schreef het volgende over het feit dat PwC de jaarrekening goedkeurde: "Op jaarbasis kreeg PwC daar een fee van £1,8 miljoen voor en waarom echt kritisch kijken als u al vanaf 1983 de vaste accountant bent, non? Liever gewoon bij het kruisje tekenen en elk jaar cashen" (Vennema, z.j.). Hieruit kan worden opgemaakt dat de accountant een rol speelt bij het ontdekken van fraude, of althans: dat dat van hem verwacht wordt.

Naast bovenstaand voorbeeld zijn er nog vele andere voorbeelden uit de praktijk, waaruit blijkt dat accountants te weinig focussen op fraude. Wanneer er wordt gekeken naar de vijf fundamentele beginselen waaraan elke accountant dient te voldoen, kan echter worden bepleit dat het opsporen van fraude wel degelijk behoort tot zijn werkzaamheden (Accountant, 2017). Deze beginselen zijn opgenomen in artikel 2 van de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA) en luiden als volgt: professionaliteit, integriteit, objectiviteit,

vakbekwaamheid & zorgvuldigheid en vertrouwelijkheid (VGBA, z.j.). Zo staat er bijvoorbeeld in deze verordening opgenomen dat “indien de accountant betrokken is bij of in verband wordt gebracht met niet-integer handelen van anderen, neemt hij een maatregel gericht op het beëindigen van dit handelen” (Art. 2 VGBA). Aangezien fraude aangemerkt kan worden als niet-integer handelen, zou de accountant hier dus tegen moeten optreden.

Ondanks dat het opsporen van fraude op basis van de wet geen taak van de accountant is, is men wel van mening dat hij moet optreden als een soort poortwachter wanneer het gaat om fraude (Pheijffer, 2017). De controlestandaarden bieden voldoende handreiking hiertoe. Deze standaarden worden echter niet zo toegepast dat ze een bijdrage leveren aan de fraudebestrijding, zo blijkt uit de praktijk (NBA, 2017). Accountants zouden zich niet voldoende geprikkeld voelen kritisch te kijken naar tekenen van fraude (Accountant, 2017).

De Werkgroep Focus op Fraude (hierna: de Werkgroep) deelt deze mening en stelt daarom dat de Koninklijke Nederlandse Beroepsorganisatie van Accountants (hierna: NBA) hierop zou moeten inspelen, door duidelijke eisen te stellen aan hoe accountants moeten handelen wanneer er sprake is van fraude (of een vermoeden daartoe) (NBA, 2017). Dit zodat er een betere invulling kan worden gegeven aan de fundamentele beginselen waaraan zij moeten voldoen.

Als antwoord op de uitspraak van de Werkgroep heeft de NBA aangegeven deze aanbevelingen samen met de Autoriteit Financiële Markten (hierna: AFM) te zullen bewerkstelligen (Accountant, 2017). Hoe ze dit gaan doen, is echter nog niet bekend. Dit is wat aanleiding heeft gegeven tot dit onderzoek. De vraag die in dit onderzoek centraal staat, luidt als volgt:

“Welke rol spelen accountants bij het opsporen van boekhoudfraude?”

Ten behoeve van de beantwoording van deze hoofdvraag zullen er een aantal deelvragen worden behandeld. Deze luiden als volgt:

- 1) Wanneer is er sprake van boekhoudfraude?
- 2) Aan welke fundamentele beginselen moeten accountants voldoen?
- 3) Wat zijn de ontwikkelingen omtrent fraudeopsporing als taak van de accountant?

Allereerst zal er na deze inleiding een aantal begrippen worden uiteengezet, die van belang zijn bij het begrijpen van de antwoorden op de hoofdvraag en deelvragen. Vervolgens zullen de deelvragen worden beantwoord aan de hand van wetenschappelijke artikelen, wet- en regelgeving, rapporten en opiniestukken. Er zal met name worden gekeken naar de algemeen geldende regels en wetten voor accountants en de ontwikkelingen daarin. Deze zullen telkens worden gelinkt aan fraudeopsporing als taak van de accountant. Met behulp van deze antwoorden zal tot slot een antwoord worden geformuleerd op de hoofdvraag.

Hoofdstuk 2: Theoretisch raamwerk

Allereerst zal er in deze sectie een aantal begrippen worden uitgewerkt, waarvan het belangrijk is de definitie te begrijpen, alvorens de deelvragen te bespreken.

2.1: Fraude

Het woord fraude is afkomstig van het Latijnse woord ‘fraus’, dat bedrog of schade betekent (Merckx, 2003). Wat fraude precies inhoudt, is onduidelijk; doordat het raakvlakken heeft met vele verschillende vakgebieden, zoals rechtsgeleerdheid, criminologie en economie, heeft het veel verschillende betekenissen. In de Van Dale wordt fraude omschreven als “bedrog, gepleegd door vervalsing van administratie” (Van Dale Online, z.j.). Tevens is het een vorm van witteboordencriminaliteit, wat door de Van Dale wordt gedefinieerd als een vorm van criminaliteit “bedreven door hogere functionarissen van achter hun bureau” (Van Dale Online, z.j.).

Wettelijk gezien is er geen definitie voor fraude; het begrip is niet opgenomen in het Burgerlijk Wetboek en het Wetboek van Strafrecht (Nederlands Informatiepunt voor Security en Recht, 2011). Fraude is daarom geen opzichzelfstaand strafbaar feit (Kamerling & Pheijffer, 1999). Het valt echter wel onder verschillende andere misdrijven die wel in de wet zijn beschreven. In het Burgerlijk Wetboek valt fraude onder bedrog (art. 3:44 lid 3 BW). Er is sprake van bedrog “wanneer iemand een ander tot het verrichten van een bepaalde rechtshandeling beweegt door enige opzettelijk daartoe gedane onjuiste mededeling, door het opzettelijk daartoe verzwijgen van enig feit dat de verzwijger verplicht was mede te delen, of door een andere kunstgreep” (art. 3:44 lid 3 BW). In het strafrecht valt fraude onder een aantal categorieën, namelijk:

- Valsheid van geschrifte (art. 225 WvSr). Dit is het opzettelijk vals opstellen of vervalsen van een geschrift dat als doel heeft een feit te bewijzen.
- Verzwijging (art. 227a WvSr). Ook bij deze vorm wordt er met opzet valse informatie verstrekt om zichzelf of iemand anders te bevoordelen.
- Verduistering (art. 321 WvSr). Wanneer iemand een goed in bezit heeft dat (gedeeltelijk) van iemand anders is en de bezitter zich dat goed onrechtmatig toe-eigent, is er sprake van verduistering.
- Oplichting (art. 326 WvSr). Er is sprake van oplichting wanneer iemand een valse naam of gedaante aanneemt, iemand verplicht tot het afstaan van een goed of

verstrekken van waardevolle informatie en tot het aangaan van een schuld of het teniet doen van een inschuld.

Met behulp van de bovenstaande misdrijven kan een definitie voor het begrip fraude worden geformuleerd. Volgens de Algemene Rekenkamer (2008) is er sprake van fraude bij “opzettelijke misleiding om een onrechtmatig of onwettig voordeel te verkrijgen” (p. 3). Wat in deze definitie van belang is, is het woord ‘opzettelijk’. Wanneer er een fout wordt gemaakt, kan dit ook tot een onrechtmatig of onwettig voordeel leiden. In dit geval is er echter geen sprake van opzet; dit is wel het geval wanneer er sprake is van fraude. Indien er sprake is van fraude is er voldaan aan vier voorwaarden: bedrog, een gedupeerde, een voordeel en opzet (Forensicon, z.j.).

2.2: Boekhoudfraude

Een specifieke vorm van fraude is boekhoudfraude, ook wel jaarrekeningfraude of verslaggevingsfraude genoemd. Hiervan is sprake wanneer de jaarrekening opzettelijk wordt gemanipuleerd, met als doel de financiële gezondheid van een bedrijf beter te laten lijken dan deze feitelijk is (Investopedia, 2015).

De NBA heeft een standaard met betrekking tot fraude uitgevaardigd, namelijk Controlestandaard (COS; Controle en Overige Standaarden) 240¹. In deze standaard wordt een meer boekhoudkundige definitie van fraude gegeven. Deze definitie luidt als volgt: “een opzettelijke handeling door één of meer personen uit de kring van de leiding, de organen belast met governance, het personeel of derden, waarbij misleiding wordt gebruikt om een onrechtmatig of onwettig voordeel te behalen” (NBA, z.j., punt 11).

2.3: Fouten

Zoals reeds benoemd is het van belang dat er onderscheid wordt gemaakt tussen fouten en fraude.

Ook wanneer het gaat om fouten is materialiteit van belang. Van een materiële fout is sprake wanneer er na het vaststellen van de jaarrekening een onjuistheid daarin wordt ontdekt, waardoor deze niet voldoende inzicht biedt in de financiële gezondheid van de onderneming (Richtlijn 150 Fouterstel, z.j.). Er is sprake van een materiële fout wanneer:

¹ Controlestandaard 240: De verantwoordelijkheden van de accountant met betrekking tot fraude in het kader van een controle van financiële overzichten

- De activa foutief worden gewaardeerd.
- Het resultaat op incorrecte wijze is bepaald.
- De rubricering en/of presentatie niet in orde is.
- De toelichtingen niet correct en/of niet volledig zijn.

Het kan soms lastig zijn onderscheid te maken tussen fraude en fouten. Volgens Schuyt (van Gestel, 2014) is het afhankelijk van de context. Iets dat in de ene situatie wordt bestempeld als fraude, kan onder andere omstandigheden slechts een fout of wellicht zelfs correct handelen zijn. Er is sowieso sprake van fraude wanneer er is voldaan aan vier voorwaarden: bedrog, een gedupeerde, een voordeel en opzet (Forensicon, z.j.). Het laatste criterium, opzet, is volgens velen het belangrijkste onderscheidscriterium (Investopedia, z.j.; Gomes & Laffin, 2013).

Ook de Federal Accounting Council gebruikt een soortgelijk onderscheid (Gomes & Laffin, 2013). In beide gevallen is er sprake van een verdraaiing van de gegevens bij het opstellen van de jaarrekening, waardoor deze geen getrouw beeld van de werkelijkheid geeft. Bij fouten is er geen sprake van opzet. Er kan dan bijvoorbeeld worden gedacht aan een rekenfout of een onjuiste interpretatie van een boekhoudstandaard. Bij fraude is er echter opzet in het spel en worden belangrijke gegevens bijvoorbeeld achtergehouden of vervalst.

2.4: Organisatie van Openbaar Belang (OOB)

Als OOB worden aangemerkt beursgenoteerde ondernemingen die zijn opgericht naar het recht van een Europees land en kredietinstellingen (Loyens & Loeff, 2016). In enkele gevallen zullen ook ondernemingen die niet onder de twee voorgaande categorieën kunnen worden geschaard als OOB worden bestempeld. Dit is het geval wanneer een onderneming een belangrijke rol speelt in de samenleving als gevolg van haar omvang, haar aantal werknemers of haar activiteiten. Dit omdat een betrouwbare wettelijke controle van de jaarverslagen van zulke ondernemingen een positief effect heeft op “het vertrouwen in de publieke functie van de accountantsverklaring” (Art. 2 Wta). Zo worden in Nederland ook verzekeraars met een zetel in Nederland aangemerkt als OOB (art. 1 lid 1 letter l Wta). Ook is het kabinet van plan andere grote ondernemingen als OOB aan te merken, zoals woningcorporaties en pensioenfondsen (Rijksoverheid, 2015). De NBA voegt daaraan toe dat ook organisaties als onderwijs- en zorginstellingen als OOB moeten worden beschouwd vanwege hun omvang (Jongstra, 2015). Zij verduidelijken het belang van de grootte van de

onderneming als criterium om als OOB aangemerkt te worden; bij grote organisaties kan het gewenst zijn de kwaliteit van de verslaggeving te laten garanderen door een accountant. Hoewel sommige van de hiervoor genoemde soorten organisaties reeds een soortgelijke controle ondergaan, is het toekennen van de OOB-status van belang voor de gelijkheid en daarmee ook voor de vergelijkbaarheid. Ook zorgt het voor een strenger toezicht op die organisaties door de AFM.

Hoofdstuk 3

Deelvraag 1: Wanneer is er sprake van boekhoudfraude?

In deze sectie zal worden besproken wanneer er sprake is van boekhoudfraude en wat de bijbehorende risicofactoren zijn. Dit zal worden gedaan aan de hand van de zogenaamde fraudedriehoek.

3.1: Boekhoudfraude

Zoals in het theoretisch kader reeds uiteengezet is er sprake van boekhoudfraude wanneer de jaarrekening opzettelijk wordt gemanipuleerd om de financiële gezondheid van een bedrijf beter te laten lijken dan deze is (Investopedia, 2015).

Allereerst is het van belang duidelijk te maken dat het niet de taak van de accountant is boekhoudfraude te voorkomen (Financial Reporting Council, 1995). Het doel van de controle is vast te stellen dat de jaarrekening een getrouwe weergave biedt aan de gebruikers. Op basis van het oordeel van de accountant worden deze gebruikers, denk bijvoorbeeld aan aandeelhouders en banken, in staat gesteld een beslissing te nemen (NBA, z.j.).

Een getrouwe weergave houdt in dat de informatie juist en volledig dient te zijn. Wanneer dit het geval is, keurt de accountant de jaarrekening goed. Het kan echter ook voorkomen dat de accountant een fout ontdekt; dit tast de getrouwheid van de gegevens aan. Er kan redelijkerwijs van de accountant worden verwacht dat hij dit ontdekt. Toch kan het zo zijn dat de jaarrekening nog steeds materiële afwijkingen bevat, ondanks dat de accountant een goede controle heeft uitgevoerd. Dit hoeft niet te betekenen dat de accountant zijn werkzaamheden niet goed heeft uitgevoerd. Vaak wordt fraude zodanig verborgen dat het niet, of pas een aantal jaar later, aan het licht komt. Ook hoeven de cijfers in de jaarrekening niet tot op de cent nauwkeurig te kloppen. Zolang een afwijking niet van materiële aard is, zal deze de beslissing van de gebruiker niet beïnvloeden.

Er is sprake van materialiteit of materieel belang wanneer het weglaten of foutief weergeven van informatie ervoor zorgt dat de gebruikers van de jaarrekening daardoor andere beslissingen zouden nemen (Vernooij, z.j.). Of iets materieel is, hangt af van de grootte en de omstandigheden van de informatie. Materiële afwijkingen in de financiële verslaggeving kunnen zowel ontstaan door fraude als door fouten, zoals reeds beschreven in het theoretisch

kader (NBA, z.j.). Het is niet aan de accountant om vast te stellen van welk soort afwijking sprake is (AICPA, 2002); hij beoordeelt slechts de getrouwheid van de informatie. Bovendien is het ook moeilijk om te bepalen van welk soort er sprake is. Wanneer er sprake is van fraude is er immers ook sprake van een fout. Het belangrijkste onderscheid tussen deze twee soorten – opzet – is moeilijk vast te stellen. Dit geldt met name bij de toepassing van boekhoudkundige grondslagen en het doen van schattingen. Zo kan het bijvoorbeeld voorkomen dat men een factuur per ongeluk kwijtraakt, in plaats van deze opzettelijk achterhoudt.

Wanneer het gaat om fraude van materieel belang zijn er twee vormen te onderscheiden. Bij de uitvoering van de controle focust de accountant zich op dit soort materiële afwijkingen (Controlestandaard 240; NBA, z.j.). Wanneer hij een van deze twee (of beide) fenomenen ontdekt, kan bij hem het vermoeden ontstaan dat er fraude is gepleegd. In enkele gevallen kan er daadwerkelijk fraude worden geïdentificeerd.

Ten eerste kan er sprake zijn een afwijking doordat de financiële verslaggeving in zijn geheel onderhevig is aan fraude. Er worden dan bedragen of toelichtingen niet in de jaarrekening opgenomen, om de gebruikers op het verkeerde been te zetten (Accountant, 2009). Een voorbeeld: een onderneming ontvangt een partij goederen van een buitenlandse leverancier. De factuur die de onderneming bij deze levering ontvangt, bevat slechts een deel van deze goederen; het overige deel van de partij staat op een aparte factuur. Deze factuur wordt later per post opgestuurd en wordt niet in de administratie verwerkt. In werkelijkheid heeft de onderneming dus meer goederen ontvangen dan kan worden afgeleid uit de boekhouding. Zodoende wordt een deel van de levering achtergehouden voor de douane, waardoor de onderneming minder belasting betaalt dan eigenlijk zou moeten.

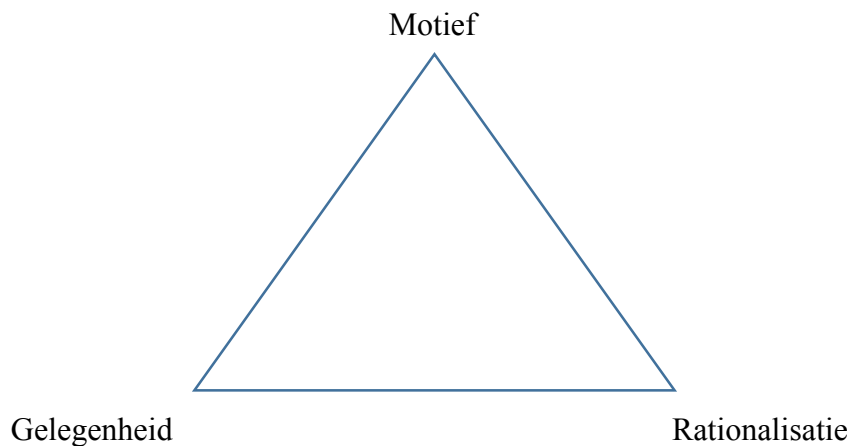
Daarnaast kan er ook sprake zijn van een oneigenlijke toe-eigening van geld, voorraden of overige activa, ook wel onrechtmatig onttrekken van waarden genoemd (Gorter & Keijssers, 2011). Vaak uit een oneigenlijke toe-eigening zich als het stelen van goederen, meestal gepleegd door werknemers (COS 240). Dit is vrij eenvoudig op te sporen en gaat meestal om bedragen en hoeveelheden die niet van materieel belang zijn. Dit geldt niet voor oneigenlijke toe-eigeningen begaan door managers. Naast dat zij dit doorgaans beter weten te maskeren, gaat het vaak ook om complexere zaken. Hierbij kan bijvoorbeeld worden gedacht aan het tegen betaling verstrekken van informatie over de onderneming aan een concurrent in ruil

voor geld, of het gebruiken van de onderneming en diens bezittingen als garantie voor het aangaan van een persoonlijke lening.

In de beginfase van de controle schat de accountant in hoe groot het risico is dat een jaarrekening van een bepaalde onderneming onderhevig is aan fraude en/of fouten (Financial Reporting Council, 1995). Op basis hiervan stelt hij een plan op om de controle uit te voeren. Uit de informatie die hij tijdens de controle verzamelt, vloeit een verwachting met betrekking tot de mogelijke materiële afwijkingen voort. Wanneer de accountant een afwijking constateert, dient hij na te gaan of deze het gevolg is van een fout, of van fraude. De accountant focust zich echter op oneerlijke handelingen alvorens deze als frauduleus te bestempelen. Niet bij elke oneerlijke handeling is er immers sprake van fraude. Zo is bijvoorbeeld het niet volgen van een bepaalde verplichte gedragscode onjuist, maar niet frauduleus. Daarnaast is het vaak ook moeilijk om vast te stellen of er opzet in het spel is. Wanneer de accountant vermoedt dat de afwijking het gevolg is van fraude, dient hij dit op basis van Controlestandaard 240 te melden bij het management van de desbetreffende onderneming (NBA, z.j.). De onderneming kan dan maatregelen treffen om de afwijking te herstellen. Ook wordt de forensisch accountant ingeschakeld wanneer er een vermoeden van fraude is, om nader onderzoek te doen (Golden, Skalak, Clayton & Pill, 2015; zie ook paragraaf 5.4). De rol van de controlerend accountant wordt hierdoor beperkter.

3.2: De fraudedriehoek

In 1953 heeft D.R. Cressey zijn boek “Other People’s Money: A Study in the Social Psychology of Embezzlement” uitgebracht. Hierin beschrijft hij de fraudedriehoek. De fraudedriehoek verdeelt de aanleiding tot fraude in financiële activiteiten in drie categorieën: motief, gelegenheid en rationalisatie. Deze aspecten dragen allemaal bij aan het frauderisico. Kort gezegd stijgt het frauderisico wanneer het motief om fraude te plegen groter wordt, de gelegenheid daartoe ‘gunstig’ is en wanneer de houding of rationalisatie het plegen van fraude ‘rechtvaardigen’. Ook hangen de aspecten met elkaar samen. Zo zal het plegen van fraude bijvoorbeeld sneller worden gerechtvaardigd, wanneer daartoe een sterk motief aanwezig is. Accountants kunnen de fraudedriehoek gebruiken om na te gaan hoe groot de kans is dat een bedrijf fraudeert in de financiële verslaggeving. Naast de aspecten uit de fraudedriehoek zijn er nog meer aspecten die mogelijk aanleiding geven tot fraude, zo blijkt uit diverse onderzoeken.

3.2.1: Motief

Het eerste aspect van de fraudedriehoek is het motief. Dit wordt ook wel de druk of de prikkel genoemd (Skousen, Smith & Wright, 2009). Het motief geeft in eerste instantie de aanleiding tot het plegen van fraude.

Een veelvoorkomend voorbeeld is het ‘spelen’ met de winsten door managers, ook wel earnings management genoemd (Healy, 1985). Vaak heeft dit te maken met bonussen; managers nemen opbrengsten eerder en stellen kosten uit, waardoor de winst hoger is en ze hun target eerder halen. Hierdoor krijgen ze ook eerder hun bonus uitgekeerd. Het behalen van de target en daarmee ook de bonus, is een motief voor managers om earnings management toe te passen en wellicht zelfs om te frauderen in de verslaggeving.

De prikkels tot het plegen van fraude kunnen verschillende oorzaken hebben. Volgens de American Institution of Certified Public Accountants (AICPA; 2002) zijn deze oorzaken op te delen in een aantal categorieën, te weten een bedreiging van de financiële stabiliteit of winstgevendheid, hoge druk op het management en/of personeel en persoonlijke belangen.

Ten eerste wordt er sneller gefraudeerd, wanneer de financiële stabiliteit of winstgevendheid van een onderneming in gevaar is (AICPA, 2002). Dit kan het gevolg zijn van economische veranderingen, ontwikkelingen in de markt of problemen op bedrijfsniveau. Bij economische veranderingen kan worden gedacht aan snel veranderende interestpercentages en dalende vraag en toenemende faillissementen in de economie in zijn geheel. Ook nieuwe wetgeving en nieuwe accountingstandaarden blijken in sommige gevallen tot fraude te leiden. Veelvoorkomende prikkels, als gevolg van ontwikkelingen in de markt, zijn hoge concurrentie, marktverzadiging, snelle technologische ontwikkelingen, snelle

productveroudering, snelle groei en abnormale winstgevendheid. Dit laatste leidt vooral vaak tot fraude, wanneer de groei en winstgevendheid veel afwijkt van die van concurrenten in dezelfde markt. Tevens kan er ook op industriënniveau sprake zijn van dalende vraag en toenemende faillissementen. Eén van de problemen op bedrijfsniveau die aanleiding kan geven tot het plegen van fraude, is het lijden van grote operationele verliezen. Daarnaast kan het voorkomen dat een bedrijf alleen negatieve kasstromen genereert, terwijl er wel winst wordt gerapporteerd.

Ook hoge druk op het management en/of personeel kan ertoe leiden dat er fraude wordt gepleegd (AICPA, 2002). Verschillende factoren kunnen ervoor zorgen dat zij deze hoge druk ervaren. De eerste risicofactor wordt gevormd door de verwachtingen, met betrekking tot de winstgevendheid of groei, vanuit zowel interne (managers, bestuurders etc.) als externe partijen (beleggers, schuldeisers etc.). Ook uitspraken door de onderneming of contracten die het bedrijf is aangegaan, kunnen verwachtingen scheppen en dus zorgen voor druk. Sterke concurrentie kan ten tweede druk op de onderneming leggen. Om concurrerend te blijven, zullen ondernemingen namelijk moeten blijven investeren in onderzoek en ontwikkeling en in kapitaal, wat de financieringsbehoefte doet toenemen.

Persoonlijk belang is de laatste categorie prikkels die tot fraude kunnen leiden (AICPA, 2002). Wanneer managers of bestuurders financiële belangen in de onderneming hebben, geld hebben geleend aan het bedrijf, of wanneer hun salaris of bonus afhangt van de financiële prestaties van het bedrijf, kunnen zij de prikkel hebben om frauduleuze financiële cijfers te rapporteren.

3.2.2: Gelegenheid

De gelegenheid, of de omstandigheden, is het tweede aspect (AICPA, 2002). Ook deze categorie met oorzaken is op te delen in diverse subcategorieën; de aard van de industrie of bedrijfsactiviteiten, gebrek aan toezicht van het management en ontoereikende interne controle, en een ingewikkelde of onstabiele organisatiestructuur.

De kans op boekhoudfraude neemt ten eerste toe, wanneer de aard van de industrie waarin de onderneming opereert of diens activiteiten daartoe de gelegenheid bieden (AICPA, 2002). Dit komt voor in de volgende situaties:

- Wanneer de onderneming een ongewone transactie aangaat. Er zijn drie soorten transacties die als ongewoon worden bestempeld. Ten eerste is een transactie met een verbonden partij ongewoon, wanneer deze in de gewone bedrijfsuitoefening niet zou plaatsvinden. Ten tweede is een transactie met een verbonden partij die niet (door een externe partij) wordt gecontroleerd ongewoon. De laatste soort ongewone transacties zijn overeenkomsten die aan het eind van een boekhoudperiode worden aangegaan en *substance over form* vragen oproepen.
- Wanneer een onderneming de mogelijkheid heeft een bedrijfstak te beheren om zodoende contracten met onangepaste voorwaarden met leveranciers en/of consumenten af te dwingen.
- Wanneer activa, passiva, opbrengsten of kosten worden geschat op basis van oordelen of onzekerheden die niet of nauwelijks te verifiëren zijn.
- Wanneer de activiteiten van de onderneming worden uitgevoerd in een ander land, waar tevens een andere bedrijfscultuur heerst.
- Wanneer de onderneming een bankrekening, dochteronderneming of filiaal in een zogenaamd 'belastingparadijs' heeft gevestigd en hiervoor geen duidelijke zakelijke verklaring wordt gegeven.

Wanneer het management uit slechts één of enkele personen bestaat die niet worden gecontroleerd, of wanneer het bestuur geen zicht heeft op het proces van financiële verslaggeving en interne controle, is er volgens de AICPA (2002) gebrek aan toezicht. Dit is een probleem, omdat het aan het management en het bestuur is om boekhoudfraude te voorkomen (Financial Reporting Council, 1995). Zij dienen maatregelen te nemen om te verzekeren dat de onderneming eerlijk handelt, onder andere met behulp van maatregelen die frauderen of ander oneerlijk handelen afschrikken. Ook dragen zij zorg voor het feit dat de informatie in de boekhouding betrouwbaar dient te zijn. Om verschillende redenen kan de interne controle ontoereikend zijn. Zo komt het veelvuldig voor dat geautomatiseerde controlesystemen niet vaak worden gemonitord en beschikken bedrijven dikwijls niet over effectieve boekhoudprogramma's en informatiesystemen. Ook blijkt dat het personeel dat verantwoordelijk is voor onder andere de boekhouding en IT vaak ineffectief te werk gaat. Door al deze factoren wordt er meer gelegenheid geboden om de financiële cijfers te frauderen.

Ten slotte is een ingewikkelde of instabiele organisatiestructuur een omstandigheid waaronder frauduleuze verslaggeving vaker voorkomt. Van complexiteit is sprake wanneer het lastig te bepalen is wie beheersend belang heeft in de organisatie en wanneer ongewone of bestuurlijke entiteiten deel uitmaken van de organisatie. Indien het management of bestuur veelvuldig van samenstelling wisselt, spreekt men van een instabiele organisatie. Ondernemingen proberen fraude vaak door middel van het aangaan van zo'n complexe of instabiele structuur te verbergen (Financial Reporting Council, 1995).

3.2.3: Rationalisatie

De rationalisatie, instelling, houding of mentaliteit is het derde en laatste aspect van de fraudedriehoek (AICPA, 2002). Dit betekent dat de persoon in kwestie het plegen van fraude kan rationaliseren. Dit kan enerzijds komen door bepaalde karakteristieken of ethische waarden van de persoon. Anderzijds kan het ook samenhangen met een van de andere aspecten van de fraudedriehoek. Zo zal iemand het plegen van fraude eerder rationaliseren wanneer er grote druk op hem wordt uitgeoefend. Uitspraken die vaak worden gedaan om het plegen van fraude te rationaliseren zijn “iedereen doet het”, “het aanbod tot omkoping was te verleidelijk” en “ik voelde mij bedrogen en wilde wraak nemen” (Gorter & Keijssers, 2011).

Wat de instelling is van de bestuurders, het management en het personeel, is voor de accountant vaak moeilijk te observeren (AICPA, 2002). Wel kunnen zich een aantal situaties voordoen binnen een onderneming, waardoor bij de accountant een belletje zou moeten gaan rinkelen. Zo zal een persoon het plegen van fraude sneller rechtvaardigen, wanneer hij of zij werkzaam is bij een onderneming waar de bedrijfscultuur en de bijbehorende normen en waarden niet duidelijk zijn en/of niet gehandhaafd worden. Andere aanwijzingen zijn de bemoeienis van het management wanneer het gaat om het doen van schattingen, het al dan niet kiezen voor bepaalde boekhoudgrondslagen, het behouden of doen stijgen van de winstontwikkeling en de aandelenkoers en het om fiscale redenen beperken van de winst. Ook wanneer het management bepaalde beloftes doet aan schuldeisers, of andere derden, op basis van onrealistische voorspellingen en geen pogingen doet ter verbetering van de interne controle en fouten, kan dit een signalement van fraude zijn. Wanneer het bedrijf of diens bestuur, personeel of management in het verleden reeds fraude heeft gepleegd of een andere wet of regel heeft geschonden, dient de accountant ook extra oplettend te werk te gaan. Ten slotte kan ook een gespannen relatie tussen het management en de (huidige of voormalige) auditor een risico vormen voor het plegen van fraude. Mogelijke oorzaken van een dergelijke

gespannen relatie zijn onredelijke eisen van het management aan de auditor (bijvoorbeeld met betrekking tot het tijdsbestek waarbinnen de controle dient te worden afgerond of het jaarverslag moet worden uitgegeven), discussies tussen beiden omtrent de boekhouding of verslaggeving, bemoeienis van het management bij het werk van de auditor en ten slotte het opleggen van bepaalde beperkingen aan de auditor, waardoor hij niet in staat is goed te communiceren met het personeel of het bestuur en geen goede toegang heeft tot informatie.

3.3: Overige risicofactoren

Naast de bovenstaande risicofactoren uit de fraudedriehoek, zijn er ook andere factoren die mogelijk een risico vormen voor het plegen van fraude. Wanneer de accountant deze risico's in zijn achterhoofd houdt bij het uitvoeren van een controle, zal hij sneller en makkelijker een vermoeden van eventuele fraude hebben.

Uit onderzoek van Lou en Wang (2009) naar de risicofactoren voor fraude in de financiële verslaggeving is gebleken dat er naast het motief, de gelegenheid en de rationalisatie ook andere factoren zijn die een risico (kunnen) vormen met betrekking tot frauduleuze financiële verslaggeving. Zo is er een positief verband gevonden tussen fraude en financiële druk uitgeoefend door de onderneming of de manager, het aangaan van ingewikkelde transacties, twijfel aan de integriteit van het topmanagement en een slechte relatie tussen een onderneming en haar accountant. Wat volgens dit onderzoek niet van invloed blijkt te zijn op de kans op fraude, is de grootte van de onderneming.

Deze laatste bewering is in strijd met de bewering van de American Institution of Certified Public Accountants (AICPA; 2002); zij stellen namelijk dat de ondernemingsgrootte wèl van invloed is op het frauderisico. Dit wordt als volgt verklaard. Bij grote ondernemingen bekijkt de accountant met name op welke wijze onjuist en wellicht frauduleus handelen door managers wordt aangepakt. Hierbij let hij dan bijvoorbeeld op de effectiviteit van het auditcomité en het al dan niet aanwezig zijn en handhaven van een gedragscode. Bij kleine ondernemingen is het veel meer het management zelf dat voorkomt (of althans: probeert te voorkomen) dat er fraude wordt gepleegd, door het ontwikkelen van een cultuur waarin integriteit en ethisch handelen centraal staan. De institutie stelt dat er naast de grootte van de onderneming ook andere factoren meewegen bij de bepaling van het frauderisico, zoals de complexiteit van de onderneming en de verdeling van het eigendom. Ten slotte stelt de AICPA dat de accountant de verschillende locaties of segmenten van de onderneming niet

over één kam mag scheren; het frauderisico kan namelijk verschillen per geografisch gebied of bedrijfsonderdeel.

Volgens de Public Company Accounting Oversight Board (PCAOB), een raad die toeziet op de boekhouding van publieke ondernemingen in de Verenigde Staten, zijn er een aantal vlakken waarbij er een hoog frauderisico wordt gelopen (Hogan, Rezaee, Riley & Velury, 2008). Deze vlakken zijn omzetverantwoording, transitorische posten, posten die worden gewaardeerd op basis van een schatting van de reële waarde, kwartaalinformatie en significante of ongebruikelijke journaalposten. Het plegen van fraude op deze gebieden is eenvoudiger, omdat deze meer eigen oordeel vereisen. Dit maakt dat wanneer er sprake is van een materiële afwijking, de grens tussen fouten en fraude discutabel is. Bij het uitvoeren van de controle zal de accountant dus extra aandacht moeten besteden aan deze vlakken om eventuele fraude te kunnen ontdekken.

Wat ten slotte interessant is, is dat uit onderzoek naar witteboordencriminelen is gebleken dat zij veelal overeenkomende kenmerken vertonen (Gorter & Keijssers, 2011). Over het algemeen blijkt een fraudeur ouder dan 30 jaar. Iets meer dan de helft van de fraudeurs (55%) is man. Het verleden van de persoon speelt geen rol: fraudeurs zijn niet eerder in aanraking geweest met criminaliteit en zijn opgegroeid in een stabiel gezin. Wat fraudeurs verder met elkaar gemeen hebben is dat zij hoog zijn opgeleid, een goede mentale gezondheid hebben en vaak worden gezien als betrouwbare personen. Ten slotte hebben ze veel kennis van boekhouden en boekhoudsystemen. Dit zijn allemaal kenmerken die de accountant mee kan nemen in het inschatten van het frauderisico.

3.4: Conclusie

Ondernemingen plegen boekhoudfraude om de cijfers in de jaarrekening beter te laten lijken dan deze feitelijk zijn. Bij de controle van de jaarrekening let de accountant op materiële afwijkingen. Deze kunnen het gevolg van zowel fraude als fouten zijn. Wanneer er sprake is van fraude, kan er sprake zijn van een oneigenlijke toe-eigening van activa of van een volledig aan fraude onderhevige jaarrekening. Bij de opsporing van fraude kan de accountant gebruik maken van de fraudedriehoek. Deze driehoek kent drie aspecten: motief, gelegenheid en rationalisatie. Hoe meer deze aspecten aanwezig zijn, hoe groter de kans op fraude. Daarnaast zijn er nog een aantal andere aspecten die kunnen wijzen op fraude. Deze aspecten hebben zowel betrekking op de omstandigheden binnen de onderneming als op specifieke

posten in de jaarrekening. Ook de kenmerken van witteboordencriminelen kan de accountant in zijn onderzoek in acht nemen.

Hoofdstuk 4

Deelvraag 2: Aan welke fundamentele beginselen moeten accountants voldoen?

Wat veel onderzoekers bepleiten, is dat het opsporen van fraude een taak is van de accountant, vanwege de fundamentele beginselen waaraan hij moet voldoen. Om deze stelling te begrijpen is het van belang dat duidelijk is wat deze fundamentele beginselen zijn en hoe de accountant deze beginselen kan doorvoeren in zijn werkzaamheden. Dit zal dan ook aan bod komen in deze sectie. Ook wordt er per beginsel uitgewerkt wat de link is tussen het betreffende beginsel en fraudeopsporing als taak van de accountant.

4.1: Inleiding

In artikel 2 tot en met 19 van de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA, z.j.) is opgenomen aan welke beginselen de accountant moet voldoen en hoe hij deze in de praktijk kan brengen. De beginselen luiden als volgt:

- Professionaliteit
- Integriteit
- Objectiviteit
- Vakbekwaamheid en zorgvuldigheid
- Vertrouwelijkheid

Op basis van Controlestandaard 200² kan hier nog een zesde beginsel aan worden toegevoegd: een professioneel-kritische instelling (NBA, z.j.). In de volgende paragrafen zullen deze beginselen worden uitgewerkt.

Een recente ontwikkeling in Nederland op het gebied van deze beginselen is de beroepseed voor accountants (NBA, z.j.). Met het afleggen van deze eed beloven accountants te zullen voldoen aan de beginselen zoals uitgewerkt in dit hoofdstuk. Bij deelvraag 3 zal meer worden verteld over deze beroepseed.

² Controlestandaard 200: Algehele doelstellingen van de onafhankelijke accountant, alsmede het uitvoeren van een controle overeenkomstig de Standaarden

4.2: Professionaliteit

Het eerste beginsel, professionaliteit, is opgenomen in artikel 4 en 5 van de VGBA. Ten eerste wordt in artikel 4 beschreven hoe de accountant aan het beginsel kan voldoen: hij dient zijn handen af te houden van gedrag dat het accountantsberoep in een negatief daglicht kan brengen. Wanneer er een vermoeden bestaat voor zulk gedrag, of voor het overtreden van de wet- en regelgeving bij de onderneming waar hij werkzaam is, dient hij hiertegen op te treden. Dit laatste is vastgelegd in artikel 5.

Dit impliceert dus dat wanneer de accountant fraude ontdekt in de boekhouding van een onderneming of een vermoeden daartoe heeft, hij hier maatregelen tegen zal moeten nemen. Om te verzekeren dat accountants dit doen, is het volgens Armstrong (1993) belangrijk dat zij tijdens hun opleiding geleerd krijgen over ethiek. Dit leert hen hoe zij morele keuzes kunnen en moeten maken onder verschillende omstandigheden.

Volgens Gendron (2002) is het doel van de werkzaamheden van de accountant het dienen van het maatschappelijk verkeer. Door middel van het afgeven van een controleverklaring wordt er een oordeel gegeven over de getrouwheid van de informatie in de jaarrekening aan de gebruikers van de jaarrekening, zoals de aandeelhouders en de Belastingdienst. Dit kan worden bereikt met behulp van een professionele houding. Wanneer een accountant zich houdt aan een aantal geïdealiseerde, samenhangende en georganiseerde normen en waarden kan een dergelijke houding worden bereikt.

Ook Mark Thompson, algemeen directeur van de Britse Serious Fraud Office³, benadrukt het belang van het professionaliteitsbeginsel (Accountant, 2017). Onder alle omstandigheden dient de accountant hieraan te voldoen, maar met betrekking tot fraude is het beginsel, volgens Thompson, in het bijzonder van belang. Volgens hem blijkt uit de praktijk dat de accountant vaak tekortschiet in de invulling van dit beginsel; hij gaat niet nauwkeurig genoeg te werk, waardoor fraude vaak niet wordt ontdekt. Wanneer een accountant zijn handtekening zet onder een aan fraude onderhevige jaarrekening, zonder dat hij deze fraude heeft ontdekt, maakt dit hem in feite medeplichtig. Daarnaast gaan accountants volgens Thompson niet goed om met een constatering of vermoeden van fraude, witwaspraktijken of omkoping. In veel

³ De Serious Fraud Office is een Britse instantie die zich bezighoudt met het onderzoek naar en het aanpakken van boekhoudfraude.

gevallen wordt dit niet gemeld, of wordt niet alle relevante informatie verstrekt, terwijl dit wel te allen tijde zou moeten gebeuren.

4.3: Integriteit

“De accountant treedt eerlijk en oprecht op” (art. 6 VGBA). Zo wordt het begrip integriteit gedefinieerd in artikel 6 (VGBA). Ook hier geldt weer dat wanneer de accountant vermoedt (art. 8 VGBA), of weet (art. 7 VGBA) dat de onderneming die hij controleert niet integer te werk gaat, hij hiertegen dient op te treden. Artikel 9 voegt hieraan toe op welke wijze hij dan moet optreden.

Wanneer de accountant in aanraking is gekomen met incorrecte, incomplete of misleidende informatie, kan hij twee dingen doen (art. 9 lid 1 VGBA). Ten eerste kan hij proberen deze informatie te verbeteren of aan te vullen. Een andere optie is om een mededeling toe te voegen aan deze informatie, om zodoende de gebruiker van de jaarrekening op de hoogte te stellen van het feit dat de informatie niet juist, niet compleet of misleidend is. Als het om welke reden dan ook niet mogelijk is om deze voorgeschreven maatregelen toe te passen, moet de accountant afstand nemen van deze informatie (art. 9 lid 2 VGBA).

Kim, Dirks, Cooper en Ferrin (2005) omschrijven integriteit in hun onderzoek als de mate waarin een persoon aan acceptabele beginselen voldoet. Op de vraag welk beginsel de belangrijkste determinant voor de betrouwbaarheid van de accountant is, werd integriteit (samen met vaardigheid) het vaakst genoemd. Een ander interessant aspect dat uit het onderzoek naar voren komt, is dat positieve en negatieve uitspraken over iemands integriteit een ander gevolg voor diens betrouwbaarheid hebben. Men verwacht namelijk eerder oneerlijk gedrag van een persoon wiens integriteit in het verleden in een slecht daglicht is geplaatst, dan van een persoon die altijd eerlijk en oprecht heeft gehandeld. Hieruit kan dus worden opgemaakt dat het integriteitsbeginsel een belangrijk beginsel is voor de accountant. Ook wanneer het gaat om fraude is dit van belang. Wanneer de accountant een vermoeden heeft van fraude in de boekhouding, blijkt hij hier vaak niet op gepaste wijze tegen op te treden (Pheijffer, 2017). In plaats daarvan houdt hij het simpelweg achter of zoekt hij met de cliënt naar een oplossing. Dit is echter niet eerlijk en oprecht en dus in strijd met het integriteitsbeginsel. Dit kan ten koste gaan van de reputatie van zowel de accountant zelf, als de reputatie van de accountantsorganisatie waarvoor hij werkzaam is en het accountantsberoep in het algemeen (Murphy Smith, 2003).

4.4: Objectiviteit

Om aan het objectiviteitsbeginsel te voldoen, schrijft artikel 11 van de VGBA voor dat de accountant zich niet op ongepaste wijze mag laten beïnvloeden bij het uitvoeren van zijn werkzaamheden.

Het woord objectiviteit kent vele verschillende definities (Wagner, 1965). Wagner omschrijft het begrip als het bereiken van resultaten die voldoen aan de normen, op basis van een professioneel oordeel, zonder je daarbij te laten beïnvloeden door vooroordelen. Thompson sluit zich hierbij aan: hij stelt dat de accountant altijd een sceptische houding dient aan te nemen bij het uitvoeren van een controle (Accountant, 2017). Hij mag er dus nooit van uitgaan dat de onderneming die hij controleert geen fraude zal plegen. Ook Controlestandaard 240 onderschrijft dit. De accountant mag niet aannemen dat het management van de onderneming zich aan de interne controlemaatregelen houdt (NBA, z.j.). Ook moet hij in acht nemen dat methoden om fouten te ontdekken niet altijd inzetbaar zijn om fraude op te sporen. Daarnaast voegt Wagner eraan toe dat, in tegenstelling tot wat velen denken, eigen oordeel niet in strijd is met objectiviteit. Wel is het van belang dat dit oordeel controleerbaar is.

In de literatuur wordt objectiviteit vaak in verband gebracht met het begrip onafhankelijkheid (Vanasco, 1994; Everett, Green & Neu, 2005). Zo ook door de International Federation of Accountants (IFAC), de internationale equivalent van de NBA (Vanasco, 1994). Zij definiëren het begrip objectiviteit als een onafhankelijke mentaliteit bij het uitvoeren van de werkzaamheden. Recentelijk hebben zich twee ontwikkelingen voorgedaan met het oog op het bevorderen van de onafhankelijkheid, namelijk de scheiding tussen controle en advies en de verplichte accountantsrotatie (Loyens & Loeff, 2016). Sinds 2016 geldt er een Europese verordening waarin staat dat organisaties van openbaar belang (OOB's) hieraan onderworpen zijn (Richtlijn 2006/43/EG). Deze ontwikkelingen zullen verder worden toegelicht bij deelvraag 3.

4.5: Vakbekwaamheid en zorgvuldigheid

Artikel 12 van de VGBA schrijft voor dat de accountant “zijn vakbekwaamheid op het niveau dat is vereist om een professionele dienst op een adequate wijze te kunnen verlenen” (art. 12 VGBA) houdt. Artikel 13 voegt hieraan toe dat de accountant altijd de relevante wet- en regelgeving dient toe te passen en zijn werkzaamheden altijd accuraat, grondig en binnen een redelijke termijn dient uit te voeren. Wanneer de accountant voldoet aan de voorschriften uit

deze twee artikelen, maakt dit hem vakbekwaam en zorgvuldig. Indien niet de accountant zelf, maar iemand waarover hij verantwoordelijkheid heeft de controle verricht, dient de accountant deze persoon voldoende te begeleiden en op diens werkzaamheden toe te zien (art. 14 VGBA).

In Nederland wordt de vakbekwaamheid van de accountant gewaarborgd door zijn inschrijving in het accountantsregister (Commissie Eindtermen Accountantsopleiding, z.j.). Hiermee wordt namelijk bevestigd dat hij een opleiding heeft afgerond die voldoet aan de norm. Deze norm wordt bepaald door de Commissie Eindtermen Accountantsopleiding (CEA) en betreft zowel een theoretische als een praktische opleiding. Daarnaast is zogenaamde permanente educatie verplicht om het kennisniveau op peil te houden en om op de hoogte te worden gebracht van de ontwikkelingen binnen de accountancywereld.

Zoals reeds meermaals aangestipt, nemen veel accountants geen of geen juiste maatregelen wanneer zij fraude vermoeden. Ook de NBA is dit niet ontgaan: dit jaar is fraudeopsporing daarom een verplicht onderdeel van de permanente educatie voor accountants (Accountant, 2017). Hierbij komen zowel methoden aan bod om signalen van fraude bij het uitvoeren van de ‘gewone’ controle aan het licht te brengen, als methoden om deze signalen verder te onderzoeken. Wanneer er een vermoeden van fraude is, is het van belang dat de accountant op de voet volgt wat zijn cliënt doet. Frauduleuze handelingen worden vaak namelijk zo ‘ingepakt’, dat ze niet zichtbaar zijn in de boekhouding (NBA, z.j.). Daarnaast komen ook zaken als het vastleggen en communiceren van fraude(signalen) aan bod (NBA, 2017).

Ook de IFAC benadrukt het belang van vakbekwaamheid (IFAC, 1998). Zij definiëren competentie of vakbekwaamheid als het vervullen van de taken en rollen zoals verwacht door de samenleving en de werkgevers. Vakbekwaamheid kan zich op verschillende manieren uiten, bijvoorbeeld door te doen wat er van je verwacht wordt en door te doen in plaats van te denken. Volgens Brown en McCartney (1995) is dit echter niet genoeg; zij stellen dat *meta-competence* vereist is. Meta-competenties zijn overkoepelende professionele vaardigheden die nodig zijn voor het ontwikkelen van een mening, ‘onderbuikgevoel’ en denkvermogen. Hierbij kan worden gedacht aan argumenteren, verklaren en communiceren. Alle andere competenties zijn op deze meta-competenties

gebaseerd. Met betrekking tot fraude zijn deze meta-competenties heel belangrijk. Fraude is immers vaak zo verbloemd, dat het op het eerste gezicht niet identificeerbaar is.

Als gevolg van een aantal boekhoudschandalen heeft men minder vertrouwen in de vakbekwaamheid van de accountant (Palmer, Pinsker & Ziegenfuss, 2004). Dit gegeven heeft aanleiding gegeven tot het opstellen van nieuwe wet- en regelgeving, die met name gericht is op het geven van begeleiding bij het aanpakken van bepaalde kwesties. Ook het toezicht op het accountantsberoep is aangescherpt. Hieruit kan worden opgemaakt dat de vakbekwaamheid een belangrijke factor is voor het publieke vertrouwen in het accountantsberoep. Ook wanneer het gaat om fraude is vakbekwaamheid van belang, omdat de accountant zodoende weet wat wel en niet mag en hoe hij dient op te treden tegen eventuele schendingen van de regels. Hieruit volgt ook het belang van het zorgvuldigheidsbeginsel; als accountant dien je relevante wet- en regelgeving toe te passen. Daarnaast is ook nauwkeurige en grondige controle, zoals ook voorgeschreven door dit laatste beginsel, vereist om boekhoudfraude te ontdekken.

4.6: Vertrouwelijkheid

Ten slotte dient men als accountant – behoudens een aantal uitzonderingen – op basis van artikel 16 VGBA bepaalde vertrouwelijke gegevens geheim te houden. Uitzonderingen op deze regel zijn een wettelijke verplichting (onderdeel a) of bevoegdheid (onderdeel b) tot het verstrekken van bepaalde gegevens. Ook in geval van een aanklacht tegen ofwel de accountant ofwel de onderneming waar hij een controle uitvoert of heeft uitgevoerd, mag de accountant informatie die voor de procedure van belang is openbaar maken (onderdeel c). Ten slotte mag de accountant informatie delen wanneer de onderneming waarvoor hij werkt of gewerkt heeft hiertoe schriftelijke toestemming heeft verleend (onderdeel d) en wanneer dit noodzakelijk wordt geacht door de accountant om zijn werkzaamheden over te dragen aan een andere accountant.

Wanneer de accountant op grond van een van de hiervoor genoemde uitzonderingen bepaalde informatie verstrekt, dient hij wel met een aantal zaken rekening te houden (art. 17 lid 1 VGBA). Ten eerste is dat het belang van verbonden partijen, het belang van derde partijen en het algemeen belang (onderdeel a). Daarnaast is het van belang dat de verstrekte informatie betrouwbaar en compleet is en goed wordt beargumenteerd (onderdeel b). Tot slot dient de accountant toe te lichten op welke manier, met wie (onderdeel c) en waarom hij de informatie

gedeeld heeft (art. 17 lid 2 VGBA). In geen enkel geval mag de accountant de informatie waar hij toegang tot heeft voor zijn eigen of andermans voordeel gebruiken (art. 18 VGBA).

Een wettelijke verplichting op basis waarvan de accountant zijn geheimhoudingsplicht mag doorbreken, is artikel 25 lid 2 van de Wta. Deze wet stelt dat wanneer de accountant boekhoudfraude ontdekt of vermoedt, hij dit dient te melden aan een opsporingsambtenaar van het Korps landelijke politiediensten (KLPD). Ook het management van de onderneming in kwestie dient dan op de hoogte te worden gesteld, zo schrijft Controlestandaard 240 voor (NBA, z.j.)

Snyder en McKnight (2004) beschrijven in hun artikel een interessante discussie omtrent fraude en geheimhouding. Zij stellen dat de taak van de accountant in de eerste plaats niet het beschermen van de cliënt tegen het openbaar maken van diens misstanden is, maar het beschermen van de maatschappij tegen foute of frauduleuze jaarverslagen. Het geheimhouden van informatie over de boekhouding van de onderneming waar de accountant voor werkt zou daarom niet belangrijker moeten zijn dan het rapporteren van ontdekte fraude. Toch is er ook een keerzijde. Wanneer accountants informatie over frauderende ondernemingen openbaar maken, kan dit verschillende negatieve gevolgen hebben. Zo zullen ondernemingen minder snel bereid zijn een oplossing te zoeken. Een ander risico is dat wanneer accountants sneller en makkelijker signalen van fraude openbaar mogen maken, de kans groter is dat een onderneming vals beschuldigd wordt en daardoor onterecht in een negatief daglicht wordt geplaatst. Dat heeft op zijn beurt weer als gevolg dat het vertrouwen in de accountant wordt geschonden (Valckx & Veerman, 2009).

4.7: Professioneel-kritisch

Hoewel een professioneel-kritische instelling niet is opgenomen in de VGBA, wordt dit door velen wel gezien als een beginsel waar elke accountant aan zou moeten voldoen.

Philip Wallage, partner bij KMPG en hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam, definieert een professioneel-kritische instelling als het hanteren van een kritische houding tegenover zowel de te controleren informatie, als tegenover de eigen oordeelsvorming (2010). Dit om tekortkomingen, ook wel *biases* genoemd, in de oordeelsvorming te voorkomen. Deze *biases* kunnen door zowel externe als interne factoren ontstaan. Zo is tijdsdruk een veelvoorkomende externe factor. Bij interne factoren kan onder andere worden gedacht aan

eigen belang, of het overschatten van de eigen kwaliteiten. In de werkzaamheden uit deze houding zich bijvoorbeeld in extra oplettend zijn wanneer er signalen zijn voor fraude en wanneer er sprake is van conflicterende informatie. Ook wanneer de accountant een andere accountant raadpleegt voor hulp geeft dit blijk van een professioneel-kritische houding. Zodoende doet hij namelijk een poging zijn eigen werk te *'de-biasen'*. Met andere woorden: hij laat zich door een andere accountant met een frisse blik wijzen op zijn eventuele tekortkomingen.

De Werkgroep Toekomst Accountantsberoep deelt deze mening. In hun rapport 'In het publiek belang' (2014) geven zij een aantal maatregelen die volgens hen de accountantscontrole en het vertrouwen in het accountantsberoep verbeteren. Een van deze maatregelen is dat het hebben van een professioneel-kritische instelling moet worden opgenomen in de VGBA. Zij omschrijven een professioneel-kritische houding als volgt: "een houding die een onderzoekende geest, alertheid op omstandigheden die kunnen wijzen op mogelijke afwijkingen als gevolg van fouten of fraude en een kritische beoordeling van controle-informatie omvat" (Pheijffer, 2015). Deze houding moet met name in acht worden genomen bij het controleren van de risicogebieden, zoals beschreven in sectie 1.2.4. Het voorstel om dit op te nemen in de VGBA is echter verworpen door het bestuur van de NBA (Jongstra, 2016). Dit omdat het veel overeenkomsten met andere beginselen vertoont en daarom volgens hen geen verbetering van de VGBA is.

Ondanks dat de professioneel-kritische instelling dus niet is opgenomen in de VGBA, moet de accountant hier op basis van Controlestandaard 200 toch aan voldoen (NBA, z.j.). Deze standaard schrijft voor dat de accountant tijdens het plannen en plaatsvinden van een controle een dergelijke houding aan moet nemen. Volgens de standaard kan dit op drie manieren. Allereerst dient de accountant de afwijkingen van materieel belang vast te stellen en in te schatten. Deze afwijkingen kunnen namelijk het gevolg zijn van fouten of van fraude. Hierbij is het van belang dat de accountant goed weet wat er binnen de onderneming speelt en hoe de interne beheersing van de onderneming plaatsvindt. Ten tweede dient de accountant over adequate informatie te beschikken om een dergelijke afwijking vast te kunnen stellen. Tot slot moet hij in staat zijn een oordeel te kunnen vormen over de jaarrekening naar aanleiding van de verkregen controlegegevens. Hieruit blijkt eveneens dat bij het opsporen van fraude het aannemen van een professioneel-kritische instelling van belang is. Daarnaast komt het belang van de houding ook terug in Controlestandaard 240. Deze standaard, die in zijn geheel gaat

over fraude, zegt dat een accountant een dergelijke houding dient aan te nemen bij het inschatten van de kans op fouten en fraude (NBA, z.j.)

4.8: Conclusie

De VGBA schrijft een aantal beginselen voor waaraan elke accountant moet voldoen. Deze beginselen zijn professionaliteit, integriteit, objectiviteit, vakbekwaamheid & zorgvuldigheid en vertrouwelijkheid. Het professionaliteitsbeginsel impliceert dat de accountant maatregelen moet nemen wanneer hij fraude ontdekt of vermoedt. Volgens het integriteitsbeginsel dient dit op een eerlijke en oprechte wijze te geschieden. Het beginsel van objectiviteit wordt vaak in verband gebracht met onafhankelijkheid; de accountant mag zich bij het uitvoeren van zijn werkzaamheden door niets of niemand laten beïnvloeden. Met betrekking tot fraude houdt dit in dat hij nooit zomaar aan mag nemen dat een onderneming niet fraudeert in de verslaggeving. Vakbekwaamheid en zorgvuldigheid duiden op het feit dat de kennis van de accountant altijd op peil dient te zijn en dat hij altijd de wet- en regelgeving in acht moet nemen. Tot slot is er nog het vertrouwelijkheidsbeginsel. Dit schrijft voor dat de accountant de verplichting heeft vertrouwelijke informatie geheim te houden. Op deze regel gelden een aantal uitzonderingen, waaronder informatie omtrent fraude. De Werkgroep heeft hier nog een zesde beginsel aan toegevoegd: professioneel-kritisch. Dit houdt in dat de accountant altijd onderzoekend, oplettend en kritisch te werk moet gaan.

Hoofdstuk 5

Deelvraag 3: Wat zijn de ontwikkelingen omtrent fraudeopsporing als taak van de accountant?

Bij deelvraag 2 is behandeld aan welke fundamentele eisen de accountant moet voldoen. In deze sectie zal worden besproken welke ontwikkelingen zich recentelijk hebben voorgedaan ter verbetering van de invulling van deze fundamentele eisen. Er zullen zowel ontwikkelingen op het gebied van wet- en regelgeving als ontwikkelingen op het niveau van de beroepsgroep aan bod komen. Daarnaast zal ook een ontwikkeling binnen de accountancywereld worden besproken: forensische accountancy. Per ontwikkeling zal de inhoud en de relatie met fraude worden besproken.

5.1: Scheiding tussen controle- en niet-controlediensten

Sinds 2016 geldt er een Europese verordening (Richtlijn 2006/43/EG) waarin staat dat organisaties van openbaar belang (OOB's) een verplichte scheiding van controlediensten en niet-controlediensten moeten toepassen (Loyens & Loeff, 2016). Dit houdt in dat de accountants die een bepaalde OOB controleren geen andere werkzaamheden mogen uitvoeren voor deze onderneming (of diens moeder- en/of dochterondernemingen). Deze regelgeving is doorgewerkt in de Wta.

Om welke diensten het gaat, staat beschreven op de zogenaamde 'zwarte lijst' van de verordening. De belangrijkste verboden diensten hebben betrekking op advies op financieel, juridisch en fiscaal gebied. Andere diensten die een controlerend accountant niet mag uitvoeren bij dezelfde onderneming zijn onder andere het bijhouden van diens boekhouding en salarisadministratie, het waarden van diens activa en alle activiteiten die betrekking hebben op de aandelen van de onderneming in kwestie (Veerman, 2014). Elk land mag hier naar eigen inzicht aspecten aan toevoegen (Loyens & Loeff, 2016). In de controleverklaring moet worden vermeld dat de accountant de controle onafhankelijk heeft verricht, dat hij geen verboden diensten heeft geleverd en welke geoorloofde andere diensten zijn verricht ten behoeve van de onderneming (Veerman, 2014). De Wta kent geen dergelijke zwarte lijst; in Nederland was het uitvoeren van elke dienst naast de controlewerkzaamheden al verboden voor de Europese verordening van kracht was (Autoriteit Financiële Markten, 2013). Dit

omdat een algeheel verbod voor betere controlekwaliteit en meer onafhankelijkheid van accountantsorganisaties zou zorgen.

De gedachte achter deze regelgeving is als volgt: wanneer een accountant niet alleen een jaarrekening controleert, maar hij ook invloed heeft op de opstelling ervan, kan hij in feite doen en laten wat hij wil (Loyens & Loeff, 2014). Hij controleert dan immers zijn eigen werk. Dit kan fraude in de hand werken. Het doel van de scheiding van controle- en niet-controlediensten is om dit te voorkomen en om zodoende de onafhankelijkheid van de accountant te bevorderen.

Een beroemd voorbeeld uit de praktijk waarbij het bovenstaande is gebeurd, is het boekhoudschandaal rondom Enron en Arthur Andersen (Grey, 2003). De onafhankelijkheid van Andersen kwam in het geding toen hun accountants zich naast controlewerkzaamheden ook gingen bezighouden met het verlenen van advies aan Enron. Toen Enron in de problemen kwam, werd geprobeerd dit te verbloemen in de boekhouding, bijvoorbeeld door verliezen weer te geven als investeringen in zogenaamde Special Purpose Entities. Hierdoor leek de winst op papier veel groter dan deze daadwerkelijk was (Van Uffelen, 2002). In plaats van hier gepaste maatregelen tegen te nemen, hielp Andersen bij deze frauduleuze praktijken en werden belangrijke bewijsmaterialen vernietigd. Dit in de hoop dat de fraude van Enron niet aan het licht zou komen. Dit gebeurde echter uiteindelijk toch. Door de hulp van Andersen aan Enron werd de accountantsorganisatie medeplichtig. Uiteindelijk heeft het schandaal niet alleen beide ondernemingen de kop gekost, maar heeft het ook voor een flinke deuk in het vertrouwen in accountants gezorgd.

5.2: Verplichte roulatie

Op basis van dezelfde verordening als de verplichte scheiding van werkzaamheden (2006/43/EG) gelden er ook twee soorten verplichte roulaties voor OOB's. Ook hierbij is er deels sprake van directe doorwerking in de nationale wetgeving en deels eigen invulling.

De eerste soort roulatie heeft betrekking op de accountant op individueel niveau. Dit wordt ook wel *audit partner rotation* genoemd (Chia, Huang, Liao & Xie, 2009). De verordening schrijft voor dat een accountant de controle van een bepaalde onderneming niet langer dan zeven opeenvolgende jaren op zich mag nemen (Loyens & Loeff, 2016). In Nederland is besloten een kortere termijn hiervoor te hanteren, namelijk een termijn van vijf jaar. Hierna

geldt een zogenaamde ‘afkoelingsperiode’ van drie jaar; binnen deze drie jaar mag de accountant een eerder gecontroleerde onderneming niet weer controleren.

Daarnaast geldt er een soort roulatie die betrekking heeft op de accountantsorganisatie in zijn geheel, ook wel bekend als *audit firm rotation* (Jackson, Moldrich & Roebuck, 2008). Een onderneming mag niet langer dan 10 jaar (ononderbroken) door dezelfde accountantsorganisatie worden gecontroleerd. Ook hierna geldt een afkoelingsperiode; in dit geval is deze vier jaar. Minimaal vier jaar dient de onderneming de externe controle dus door een andere accountantsorganisatie te laten uitvoeren. Omtrent deze roulatie sluit de Wta aan bij de Europese verordening.

Eén van de doelen van deze verordening is het inperken van het aantal gevallen boekhoudfraude. De gedachtegang hierachter is als volgt. Wanneer een accountant een bepaalde onderneming oneindig lang mag controleren, kan er een band ontstaan tussen de accountant en de onderneming. Dit kan ten koste gaan van de onafhankelijkheid, met verschillende mogelijke gevaren als gevolg (Loyens & Loeff, 2014). Zo kan de accountant minder oplettend te werk gaan tijdens het uitvoeren van de controle van een bepaalde onderneming, wanneer er in eerdere jaren geen sprake is geweest van boekhoudfraude. Ook kan het zijn dat de accountant door de band met het bedrijf fraude sneller door de vingers ziet of een helpende hand biedt bij het oplossen van de fraude, in plaats van het te rapporteren. Hierdoor daalt de kwaliteit van de controles (Van der Heijden, 2014).

Naast de bovenstaande redenen worden nog andere doelen beoogd met de verplichte roulaties. Zo wakkert het de concurrentie op de markt van accountantsorganisaties aan (Van der Heijden, 2014). Ondernemingen moeten immers vaker op zoek naar een nieuwe organisatie om hun jaarrekening te laten controleren. Gevolg hiervan is dat de prijzen van de controles aanzienlijk dalen. Ook hoopt men dat hierdoor de kleinere accountantskantoren zoals BDO en Mazars kansen krijgen om grote ondernemingen te controleren. Tot op heden zijn het met name de Big Four (EY, KPMG, Deloitte en PwC) die de controles van ondernemingen als KPN, Heineken en Ahold uitvoeren. Met dit alles wordt gehoopt op een verbetering van de controlekwaliteit en daarmee een groter vertrouwen in de werkzaamheden van de accountant (Veerman, 2014).

Opvallend is echter dat veel onderzoeksresultaten deze gedachtegang omverwerpen. Gebleken is namelijk dat ondernemingen het vaakst boekhoudfraude plegen in de eerste drie jaar waarin ze door een bepaalde accountantsorganisatie worden gecontroleerd (Carcello & Nagy, 2004). Ook Chi et al. (2009) concluderen uit hun onderzoek dat de kwaliteit van de controle als gevolg van de verplichte *audit partner rotation* daalt. De kosten van de roulatie zijn hierdoor vaak groter dan de voordelen ervan (Jackson, Moldricht & Roebuck, 2008). Een mogelijke verklaring hiervoor is dat accountants tijd nodig hebben om de onderneming en diens boekhouding goed te leren kennen (St. Pierre & Andersen, 1984). Dit biedt de ondernemingen meer ruimte om te frauderen. Met deze kennis in het achterhoofd kan in twijfel worden getrokken of de verplichte roulatie wel effectief is. Het mag dan wel enerzijds voor meer onafhankelijkheid zorgen, maar het gaat anderzijds ten koste van de kwaliteit van de accountantscontrole, omdat de jaarrekeningen vaker onderhevig zijn aan fraude.

5.3: NBA

Naast de bovenstaande wettelijke ontwikkelingen, heeft ook de NBA een aantal stappen genomen richting de verbetering van de taak van fraudeopsporing. Veel van deze stappen zijn terug te vinden in hun rapport ‘In het publiek belang’, waarin een aantal oplossingen voor het gebrek aan kwaliteit en onafhankelijkheid van de werkzaamheden van de accountant worden gegeven (Werkgroep Toekomst Accountantsberoep, 2014). De accountant zou volgens hen “poortwachter bij aanpak en bestrijding van fraude” (Werkgroep Toekomst Accountantsberoep, 2014, p. 12) moeten zijn. Hieraan wordt vaak echter niet voldaan, ondanks dat men dit wel van hen verwacht. Zo stelt Gerben Everts, bestuurslid van de AFM, dat accountants vaak ontkennen dat fraudeopsporing tot hun takenpakket behoort. Daarnaast blijkt ook dat er veel accountants zijn die deze taak weliswaar wel erkennen, maar niet in staat zijn deze te vervullen.

De Werkgroep (2014) stelt twee uiterste manieren voor om dit te bewerkstelligen: fraudeopsporing opnemen als volledig onderdeel in de controle, of fraudeopsporing volledig buiten beschouwing laten in de controle. Bij de laatste optie is het dan aan de aandeelhouders van de onderneming om te zorgen voor een fraudeonderzoek door een professional. Omdat de eerste manier zorgt voor een forse kostenstijging en de tweede manier niet aansluit bij de verwachtingen uit de samenleving, is gekozen voor meer “aandacht, tijd, mensen en middelen” (Werkgroep Toekomst Accountantsberoep, 2014, p12) als middenweg. Een van de bijbehorende maatregelen is dat de accountant meer overleg pleegt met de Raad van

Commissarissen (RvC) van de onderneming over zijn proces van fraudeopsporing. Een kritiekpunt op deze aanpak is dat er gevreesd wordt dat accountants de fraudeopsporing als een soort ‘afvinklijstje’ gaan zien. Van belang is daarom dat de kwaliteit van de controle altijd centraal blijft staan.

Ondanks dat er stappen in de goede richting zijn gezet, is het doel nog lang niet bereikt (Autoriteit Financiële Markten, 2017). De AFM heeft onlangs een rapport gepubliceerd dat laat zien dat er weliswaar veranderingen zijn doorgevoerd, maar dat deze veel te langzaam gaan. De kwaliteit van de controles is nog steeds niet op het niveau waar deze zijn moet.

Naast bovenstaande maatregelen heeft de NBA nog een aantal andere maatregelen genomen ter bevordering van fraudeopsporing. Zo is het dit jaar een verplicht onderdeel van de permanente educatie, om de bestaande kennis met betrekking tot fraude op te frissen en om nieuwe kennis bij te brengen (Accountant, 2016). Daarnaast is elke accountant sinds kort verplicht de beroepseed af te leggen (NBA, z.j.). Met het afleggen van deze eed belooft hij dat hij zich zal houden aan de beginselen zoals voorgeschreven door de VGBA, dat hij altijd een professioneel-kritische houding zal aannemen tijdens het uitvoeren van zijn werkzaamheden en dat hij altijd de wet- en regelgeving in acht zal nemen. Over of dit een zinvolle maatregel is, zijn de meningen verdeeld (Van Bommel, 2016). Veel tegenstanders hebben kritiek op het feit dat de eed inhoudsloos is; het voegt niets toe. Als accountant sta je immers al ingeschreven in het register en beoefen je een beschermd beroep. Belangrijker is dat er echt maatregelen worden getroffen om de kwaliteit en onafhankelijkheid van controles, en daarmee het publieke vertrouwen, te verbeteren. Voorstanders bepleiten echter dat de eed meer duidelijkheid schept met betrekking tot wat men van de accountant kan verwachten.

5.4: Forensische accountancy

Een ontwikkeling die zich binnen het vakgebied voordoet, is dat er steeds meer belangstelling is voor forensische accountancy.

Ten eerste is het van belang om te begrijpen wat de overeenkomsten en verschillen zijn tussen een ‘gewone’ accountant en een forensische accountant. Logischerwijs zijn ze allebei accountant. Beiden zijn onderworpen aan dezelfde wetten, standaarden en fundamentele beginselen. De ‘gewone’ accountant controleert of de jaarrekening van ondernemingen een getrouw beeld van de werkelijkheid geeft (Golden, Skalak, Clayton & Pill, 2015). Hierbij bekijkt hij slechts of de jaarrekening materiële afwijkingen bevat; hij doet geen verder

onderzoek naar de oorsprong hiervan. Dit is waar de forensisch accountant het werk overneemt. Wanneer hij fraude heeft geconstateerd, onderzoekt hij wie verantwoordelijk is hiervoor, waarom diegene dit gedaan heeft, wat er precies is gebeurd en waar en wanneer dit heeft plaatsgevonden. De uitkomsten van dit onderzoek kunnen aanleiding geven tot strafrechtelijke vervolging.

Al aan het eind van de vorige eeuw deden verschillende accountants een poging zich te specialiseren in fraude (Diekman, 2015). Door het mislukken van het samenbrengen van de toenmalige forensische accountants en door het stoppen van de twee opleidingen op dat gebied heeft er echter nooit een doorbraak plaatsgevonden. Hierdoor zagen advocaten hun kans om zich te specialiseren in financieel forensisch onderzoek, en met succes. De verklaring hierachter ligt in de juridische achtergrond van advocaten: het doel van een forensisch onderzoek is het ontdekken van de waarheid en het eventueel vervolgen van de daders. Daarnaast hebben fraudezaken vaak betrekking op slechts één of enkele personen. Advocaten zijn, veel meer dan accountants, thuis in de rechten en plichten omtrent privacy. Toch kunnen accountants ook een grote bijdrage leveren aan het onderzoeken van fraudezaken. Zij zijn immers veel meer bekend met financiële verslaggeving en informatietechnologie (IT). Van belang is dus dat accountants en advocaten gaan samenwerken, in plaats van elkaar als concurrenten te beschouwen. Daarnaast kunnen ook andere specialismen van belang zijn bij fraudeonderzoek. Hierbij kan bijvoorbeeld worden gedacht aan psychologie, om het gedrag van fraudeurs te observeren.

Een recent voorbeeld dat het bovenstaande goed illustreert, is de boekhoudfraude die heeft plaatsgevonden bij Imtech (Financieel-Management, 2015). Bij de controle in 2013 ontdekte KPMG materiële afwijkingen in de jaarrekening van Imtech Polen, die weleens het gevolg konden zijn van fraude (Elsevier, 2015). Dit is nader onderzocht door forensische accountants (Molenaar, 2013). Uit dit onderzoek kwam naar voren dat de topman van de Duitse divisie, Klaus Betz, hier verantwoordelijk voor was. Hij was degene die had moeten ontdekken dat Imtech miljoenen betaalde aan ondernemingen die zogenaamd bezig waren met het ontwikkelen van een attractiepark. Het achterliggende probleem was dat Imtech geen afdeling kende die zich bezighield met de interne audit, daar zij dit te complex vonden en het voor 'onnodige' kosten zorgde. Na het ontdekken van de fraude ging men zich afvragen of het bestuur hiervoor aansprakelijk kon worden gesteld. Dit voorbeeld illustreert goed waarom zowel de accountant als de jurist onmisbaar zijn in onderzoek naar fraude.

Vanwege zulke recente gevallen van boekhoudfraude neemt de vraag naar financieel forensisch onderzoekers toe (Financieel Management, 2015). Dit heeft in Nederland geleid tot een nieuwe postdoctorale opleiding en een nieuw register (Accountant, 2013). Het doel van de nieuwe opleiding is niet alleen om mensen iets te leren over financieel forensisch onderzoek, maar ook om accountants en juristen te verenigen. Het nieuwe register van het Nederlands Financieel Forensisch Instituut (NFFI) is opgericht voor alle deskundigen op het vakgebied en heeft als doel inzicht te verschaffen in de onderzoekskwaliteit (Accountant, 2015).

5.5: Conclusie

Omdat uit de praktijk is gebleken dat accountants niet voldoende aan fraudeopsporing doen, zijn er een aantal maatregelen getroffen om dit te bevorderen. Zo zijn de scheiding tussen controle- en niet-controlediensten en de accountantsroulatie wettelijk verplicht gesteld om de onafhankelijkheid van de accountant en de kwaliteit van de controle te verbeteren. Zodoende zou ook het aantal gevallen van boekhoudfraude moeten afnemen. Of dit doel wordt bereikt, valt te betwisten. Daarnaast heeft de Werkgroep Toekomst Accountantsberoep een aantal stappen genomen om meer aandacht te vestigen op fraude, kort samengevat: meer aandacht, tijd, mensen en middelen. Ten slotte is er nog een ontwikkeling zichtbaar in het accountantsberoep. Forensische accountancy krijgt steeds meer erkenning en aandacht. Wanneer de accountant bij de controle een vermoeden heeft van fraude, doet de forensisch accountant hier verder onderzoek naar. In dit onderzoek werkt hij samen met andere specialisten, zoals juristen en psychologen.

Hoofdstuk 6: Conclusie

6.1: Inleiding

In deze scriptie is onderzoek gedaan naar de rol van de accountant met betrekking tot boekhoudfraude. De aanleiding van dit onderzoek is het feit dat er geen eenduidig antwoord te geven is op de vraag hoe de accountant dient te handelen, wanneer hij fraude ontdekt of vermoedt. Ook accountants blijken dit vaak niet te weten: in plaats van gepaste maatregelen te nemen, verzwijgen ze het of helpen ze de onderneming. Doordat de laatste jaren een aantal grote boekhoudschandalen hebben plaatsgevonden, zoals bij Tesco en Imtech, is de rol van de accountant met betrekking tot boekhoudfraude in opspraak gekomen en zijn er een aantal maatregelen getroffen om hier duidelijkheid over te scheppen. Hieruit is de volgende onderzoeksvraag voortgekomen: *“Welke rol spelen accountants bij het opsporen van boekhoudfraude?”*. Ter beantwoording van deze vraag is een drietal deelvragen opgesteld, die zijn onderzocht aan de hand van een literatuurstudie. Alvorens een antwoord op de hoofdvraag te formuleren, zullen eerst deze deelvragen worden besproken.

6.2: Conclusies deelvragen

6.2.1: Deelvraag 1 – Wanneer is er sprake van boekhoudfraude?

De accountant controleert de jaarrekening van ondernemingen om een oordeel te geven over de getrouwheid daarvan. Hierbij focust hij op materiële afwijkingen. Zowel fouten als fraude kunnen tot zulke afwijkingen leiden. Ondernemingen plegen fraude in de financiële verslaggeving, om deze beter te laten lijken dan deze daadwerkelijk is. De accountant kan ontdekken of vermoeden dat ofwel de gehele jaarrekening onderhevig is aan fraude, ofwel dat er sprake is van een oneigenlijke toe-eigening van activa. Bij de controle kan de accountant gebruik maken van de fraudedriehoek. Deze omvat drie aspecten: motief, gelegenheid en rationalisatie. Met behulp van deze aspecten kan hij het risico op fraude inschatten. Naast de fraudedriehoek zijn er nog een aantal andere aspecten die de accountant in zijn achterhoofd kan houden bij het uitvoeren van de controle. Zo zijn er een aantal posten in de jaarrekening die vaak onderhevig zijn aan fraude. Ook bepaalde omstandigheden binnen de onderneming en de persoonlijke kenmerken van de topmanagers van het bedrijf kunnen als maatstaf dienen voor het inschatten van frauderisico's .

6.2.2: Deelvraag 2 – Aan welke fundamentele beginselen moeten accountants voldoen?

In de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA) staan vijf beginselen waaraan de accountant dient te voldoen: professionaliteit, integriteit, objectiviteit, vakbekwaamheid & zorgvuldigheid en vertrouwelijkheid. Deze beginselen dient de accountant altijd te hanteren bij het uitvoeren van een controle, dus ook wanneer hij een vermoeden heeft van fraude. Wanneer de accountant fraude ontdekt of vermoedt, dient hij op basis van het professionaliteitsbeginsel gepaste maatregelen hiertoe te nemen. Dit moet altijd op een eerlijke en oprechte manier geschieden, zo schrijft het integriteitsbeginsel voor. Het objectiviteitsbeginsel – ook wel het onafhankelijkheidsbeginsel genoemd – zegt dat de accountant zich niet door externe factoren mag laten beïnvloeden bij het uitvoeren van een controle. Op het gebied van fraudeopsporing houdt dit in dat hij nooit mag aannemen dat zijn cliënt niet zal frauderen. Het vakbekwaamheidsbeginsel houdt in dat de kennis van de accountant altijd *up-to-date* moet zijn. Bij het toepassen van die kennis in zijn werkzaamheden dient hij, op basis van het zorgvuldigheidsbeginsel, altijd de relevante wetten en standaarden te hanteren. Het laatste beginsel is het vertrouwelijkheidsbeginsel. Dit beginsel schrijft voor dat voor de accountant een geheimhoudingsplicht geldt. Deze plicht kent een aantal uitzonderingen, waaronder informatie omtrent fraude. ‘Professioneel-kritisch’ wordt door velen als zesde beginsel hieraan toegevoegd. Dit beginsel houdt in dat de accountant altijd een onderzoekende, oplettende en kritische houding aan dient te nemen bij het uitvoeren van zijn werkzaamheden.

6.2.3: Deelvraag 3 – Wat zijn de ontwikkelingen omtrent fraudeopsporing als taak van de accountant?

Men is van mening dat accountants zich niet voldoende inzetten om boekhoudfraude op te sporen. Er zijn een aantal maatregelen getroffen die dit, direct en indirect, proberen aan te pakken. Ten eerste is het wettelijk vastgelegd dat accountants niet tegelijkertijd zowel controle- als niet-controlediensten mogen uitvoeren. Een andere nieuwe wettelijke verplichting is de verplichte accountantsroulatie. Deze maatregelen pogen de onafhankelijkheid van de accountant en de kwaliteit van diens werkzaamheden te verbeteren, om zodoende het aantal frauduleuze financiële verslagen te doen afnemen. Ook de NBA zet zich in om accountants aan te sporen tot fraudeopsporing. Kort samengevat doen ze dit door meer tijd, meer aandacht, meer middelen en meer mensen hieraan te besteden. Het zijn stappen in de goede richting, maar gebleken is dat deze verbeteringen zich nog niet voldoende uiteten in de kwaliteit van de controles. Een ontwikkeling die zich voordoet binnen het

vakgebied is de opkomst van forensische accountancy. Een forensisch accountant doet verder onderzoek naar vermoedens van fraude die ontstaan bij de controle. Hierin wordt hij bijgestaan door andere financieel forensisch deskundigen, zoals juristen.

6.3: Conclusie hoofdvraag

Uit de bovenstaande conclusies zal nu worden geprobeerd een antwoord te formuleren op de hoofdvraag “*Welke rol spelen accountants bij het opsporen van boekhoudfraude?*”. Ondanks dat er geen expliciete wettelijke verplichting bestaat voor de accountant om boekhoudfraude op te sporen, kan toch worden gesteld dat dit tot zijn takenpakket behoort. Ten eerste omdat de maatschappij dit van hem verwacht, omdat hij gezien wordt als een soort poortwachter. Daarnaast zijn er ook een aantal andere zaken waaruit kan worden opgemaakt dat de accountant hiertoe verplicht is. Ten eerste kan het uit het hoofddoel van de werkzaamheden van de accountant worden afgeleid: hij dient een oordeel te geven over de getrouwheid van de financiële verslaggeving van de onderneming. Een jaarrekening die onderhevig is aan fraude, geeft geen getrouw beeld. Daarnaast kan ook uit de fundamentele beginselen waaraan de accountant moet voldoen, zoals voorgeschreven in de VGBA, worden opgemaakt dat hij verantwoordelijk is voor het opsporen van fraude. Om dit te versterken hebben zich een aantal ontwikkelingen voorgedaan. Ook hiermee wordt aangegeven dat de accountant wel degelijk een rol speelt bij het opsporen van fraude in de jaarrekening.

6.4: Tekortkomingen en aanbevelingen

Een beperking van dit onderzoek is dat er met name is gekeken naar de situatie in Nederland. Wellicht vormen de International Financial Reporting Standards (IFRS) een goede aanvulling op de Nederlandse wetgeving en standaarden, of zijn deze juist ook aan verbetering toe.

Aan de hand van de conclusie kan worden geadviseerd de verbeteringen door te zetten. Wellicht zouden er nog maatregelen kunnen worden getroffen om de specifieke taken van de accountant met betrekking tot fraude nog beter af te bakenen. Advies voor nader onderzoek op dit gebied is om verder te kijken dan de Nederlandse situatie.

Literatuurlijst

- ACCA Global. (z.j.). Tesco scandals - the perils of aggressive accounting. Geraadpleegd op 6 april, 2017, van <http://www.accaglobal.com/zm/en/student/sa/features/tesco-scandal.html>
- Accountant. (z.j.). Altijd weer die fraude. Geraadpleegd op 27 juni, 2017, van <https://www.accountant.nl/artikelen/2016/12/altijd-weer-die-fraude/>
- Accountant. (2009, 1 februari). Opzet en misleiding. Geraadpleegd van <https://www.accountant.nl/artikelen/2009/2/opzet-en-misleiding/?search=true>
- Accountant. (2013, 10 oktober). Nieuwe opleiding forensisch financieel deskundige. Geraadpleegd van <https://www.accountant.nl/nieuws/2013/10/nieuwe-opleiding-forensisch-financieel-deskundige/>
- Accountant. (2015, 30 oktober). Financieel forensisch onderzoekers krijgen eigen register. Geraadpleegd van <https://www.accountant.nl/nieuws/2015/10/financieel-forensisch-onderzoekers-krijgen-eigen-register/>
- Accountant. (2016, 19 augustus). NBA: frauderisicofactoren verplicht PE-onderwerp 2017. Geraadpleegd van <https://www.accountant.nl/nieuws/2016/8/nba-frauderisicofactoren-verplicht-pe-onderwerp-2017/>
- Accountant. (2017, 26 januari). Fraudewerkgroep: NBA moet duidelijk zijn over rol accountant bij aanpak fraude. Geraadpleegd van <https://www.accountant.nl/nieuws/2017/1/fraudewerkgroep-nba-moet-duidelijk-zijn-over-rol-accountant-bij-aanpak-fraude/>
- Accountant. (2017, 15 maart). NBA en AFM zij aan zij tegen fraude. Geraadpleegd van <https://www.accountant.nl/nieuws/2017/3/nba-en-afm-zij-aan-zij-tegen-fraude/>
- Accountant. (2017, 22 juni). Mark Thompson, SFO: 'We kunnen niet alles zelf ontdekken'. Geraadpleegd van <https://www.accountant.nl/artikelen/2017/6/mark-thompson-sfo-we-kunnen-niet-alles-zelf-ontdekken/>
- Algemene Rekenkamer. (2008). *Signaleren van Fraude*. Geraadpleegd van https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/brieven_regering/detail?id=2008D18352
- American Institute of CPAs. (2002, 15 december). Consideration of Fraud in a Financial Statement Audit. Geraadpleegd van <https://www.aicpa.org/Research/Standards/AuditAttest/DownloadableDocuments/AU-00316.pdf>

- Armstrong, M. B. (1993). Ethics and professionalism in accounting education: A sample course. *Journal of Accounting Education*, 11(1), 77-92.
- Autoriteit Financiële markten. (2013). *Naleving overgangsregeling scheiding controle en advies*. Geraadpleegd van <https://www.afm.nl/~/profmedia/files/.../2013/overgangsregeling-controle-advies.ashx>
- Autoriteit Financiële Markten. (2017). *Kwaliteitsslag OOB-accountantsorganisaties gaat te langzaam*. Geraadpleegd van <https://www.afm.nl/nl-nl/professionals/nieuws/2017/juni/kwaliteitslag-ooob>
- Brown, J. B., & McCartney, S. (1994). Competence is not enough: meta-competence and accounting education. *Accounting Education*, 4(1), 43-53.
- Burgerlijk Wetboek Boek 3*. (z.j.). Geraadpleegd op 5 mei 2017, van http://wetten.overheid.nl/BWBR0005291/2017-03-10#search_highlight1
- Carcello, J. V., & Nagy, A. L. (2004). Audit Firm Tenure and Fraudulent Financial Reporting. *AUDITING: A Journal of Practice & Theory*, 23(2), 55-69.
- Chi, W., Huang, H., Liao, Y., & Xie, H. (2009). Mandatory Audit Partner Rotation, Audit Quality, and Market Perception: Evidence from Taiwan. *Contemporary Accounting Research*, 26(2), 359-391.
- Commissie Eindtermen Accountantsopleiding. (z.j.). Vaststellen van eindtermen. Geraadpleegd op 8 juni, 2017, van <https://www.ceaweb.nl/Wettelijke-taken-CEA/Vaststellen-van-eindtermen/>
- Cressey, D. R. (1953). *Other People's Money: A Study in the Social Psychology of Embezzlement*. New York, Verenigde Staten: Free Press.
- Diekman, P. (2015, 18 maart). Peter Diekman: Financieel forensisch onderzoek: een zaak voor juristen én accountants. Geraadpleegd van <http://www.accountancyvanmorgen.nl/2015/03/18/financieel-forensisch-onderzoek-een-zaak-voor-juristen-n-accountants/>
- Everett, J., Green, D., & Neu, D. (2005). Independence, objectivity and the Canadian CA profession. *Critical Perspectives on Accounting*, 16(4), 415-440.
- Financial Reporting Council. (1995, januari). Fraud and error. Geraadpleegd van <https://www.frc.org.uk/Our-Work/Publications/APB/SAS-110-Fraud-and-Error.pdf>
- Financieel-Management. (2015, 21 september). Vraag naar financieel forensisch deskundigen stijgende. Geraadpleegd van <https://financieel-management.nl/artikel/vraag-naar-financieel-forensisch-deskundigen-stijgende>

- Forensicon. (z.j.). Wat is fraude? Geraadpleegd op 8 mei, 2017, van <https://www.forensicon.nl/wat-fraude/>
- Gendron, Y. (2002). On the role of the organization in auditors' client-acceptance decisions. *Accounting, Organizations and Society*, 27(7), 659-684.
- Golden, T. W., Skalak, S. L., Clayton, M. M., & Pill, J. S. (2015). *A Guide to Forensic Accounting Investigation* (2e ed.). New Jersey, Verenigde Staten: John Wiley & Sons, Inc..
- Gorter, C., & Keijssers, A. (2011, 20 januari). Fraude: een beheersbaar risico? Geraadpleegd van <https://www.yumpu.com/nl/document/view/20413303/fraude-een-beheersbaar-risico-eventassist/8>
- Grey, C. (2003). The Real World of Enron's Auditors. *Organization*, 10(3), 572-576.
- Healy, P. M. (1985). The effect of bonus schemes on accounting decisions. *Journal of Accounting and Economics*, 7(1-3), 85-107.
- Hogan, C. E., Rezaee, Z., Riley, R. A., & Velury, U. K. (2008). Financial Statement Fraud: Insights from the Academic Literature. *Auditing*, 27(2), 231-252.
- International Federation of Accountants. (1998, juni). Competence-Based Approaches to the Professional Preparation of Accountants. Geraadpleegd van <http://www.javeriana.edu.co/personales/hbermude/areacontable/particulares/EDC-Competence.pdf>
- Investopedia. (2015, 27 maart). What is accounting fraud? Geraadpleegd van <http://www.investopedia.com/ask/answers/032715/what-accounting-fraud.asp>
- Jackson, A. B., Moldrich, M., & Roebuck, P. (2008). Mandatory audit firm rotation and audit quality. *Managerial Auditing Journal*, 23(5), 420-427.
- Jongstra, P. (2016, 22 augustus). Kwaliteit en professioneel-kritische instelling in de VGBA. Geraadpleegd van <https://www.accountant.nl/opinie/2016/8/kwaliteit-en-professioneel-kritische-instelling-in-de-vgba/>
- Jongstra, P. J. A. M. (2015, 3 november). Brief NBA inzake uitbreiding wettelijke controle. Geraadpleegd van https://www.accountant.nl/globalassets/nba/brieven-nba/brief_nba_inzake_uitbreiding_wettelijke_controle_november_2015.pdf
- Kamerling, R. N. J., & Pheijffer, M. (1999). *Vijftien over fraude*. Amsterdam, Nederland: Koninklijk NIVRA, Voortgezette Educatie Registeraccountants.
- Kim, P. H., Dirks, K. T., Cooper, C. D., & Ferrin, D. L. (2006). When more blame is better than less: The implications of internal vs. external attributions for the repair of trust

- after a competence- vs. integrity-based trust violation. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 99(1), 49-65.
- Laffin, M., & Gomes, T. (2013). The prevention of Error and Fraud in Accounting. *International Journal of Advances in Management and Economics*, 2(5), 125-131.
- Lou, Y. I., & Wang, M. L. (2009). Fraud Risk Factor Of The Fraud Triangle Assessing The Likelihood Of Fraudulent Financial Reporting. *Journal of Business & Economics Research*, 7(2), 61-78.
- Loyens & Loeff. (2014). *Genoteerd*. Geraadpleegd van https://loyensloeffwebsite.blob.core.windows.net/media/4843/genoteerd_100_e.pdf
- Loyens & Loeff. (2016, 10 juni). Ontwikkelingen met betrekking tot de (Europese) regelgeving voor dienstverlening aan OOB's - verplichte roulatie en scheiding controle en advies. Geraadpleegd van <https://www.loyensloeff.com/nl-nl/news-events/news/organisatie-van-openbaar-belang-oob>
- Merckx, D. (2003). *Sactionering van economische criminaliteit: een geïntegreerde beleidsmatige benadering*. Antwerpen/Apeldoorn, België/Nederland: Maklu-Uitgevers nv.
- Molenaar, J. (2013, 23 april). Wellicht aangifte tegen ex-bestuur Imtech. *Het Financieele Dagblad*. Geraadpleegd van <https://fd.nl/ondernemen/70059/wellicht-aangifte-tegen-ex-bestuur-imtech>
- Murphy Smith, L. (2003). A Fresh Look at Accounting Ethics (or Dr. Smith Goes to Washington). *Accounting Horizons*, 17(1), 47-49.
- NBA. (z.j.). Controlestandaard 200: algehele doelstellingen van een controle. Geraadpleegd op 6 april, 2017, van <https://www.nba.nl/HRAweb/HRA1/201405/521.html>
- NBA. (z.j.). Controlestandaard 240: De verantwoordelijkheid van de accountant voor het onderkennen van het risico van fraude in het kader van de controle van financiële overzichten. Geraadpleegd op 6 april, 2017, van <https://www.nba.nl/HRAweb/HRA1/200903/html/38351.htm#id38379>
- NBA. (z.j.). Verordening gedrags- en beroepsregels accountants. Geraadpleegd op 6 april, 2017, van <https://www.lansigt.nl/uploads/documenten/Verordening-gedrags-en-beroepsregels-accountants-VGBA-16dec13.pdf>
- NBA. (z.j.). De accountant verklaart! Geraadpleegd op 6 juli, 2017, van <https://www.nba.nl/tools-en-voorbeelden/uitleg-gebruik-accountantverklaringen/>
- NBA. (z.j.). Permanente Educatie. Geraadpleegd op 27 juni, 2017, van <https://www.nba.nl/kwaliteitsbevordering/permanente-educatie/>

- NBA. (z.j.). Verordening op de beroepseed voor accountants. Geraadpleegd op 27 juni, 2017, van https://www.nba.nl/globalassets/over-de-nba/regelgeving-beroepsorganisatie/huidige-regelgeving/ledenvergadering-bestuur-ledengroepen-voorzitter-afdelingenkringen-en-commissies/vordering_op_de_beroepseed_met_toelichting.pdf
- NBA. (2017). Curriculum Verplichte Permanente Educatie 'Frauderisicofactoren'. Geraadpleegd van <https://www.nba.nl/globalassets/kwaliteitsbevordering/permanente-educatie/verplicht-pe-onderwerp-2017/curriculum-verplichte-pe-frauderisicofactoren.pdf>
- Nederlands Informatiepunt voor Security en Recht. (2011, februari). Begrippen en definities. Geraadpleegd op 8 mei, 2017, van <http://securityenrecht.webs.com/S&R%20-%20Begrippen%20en%20definities.pdf>
- Nods, R. (2015, augustus). Hoe een gebrek aan controle Imtech wist te nekken. *Elsevier*. Geraadpleegd van <http://www.elsevierweekblad.nl/economie/article/2015/08/hoe-een-gebrek-aan-controle-imtech-wist-te-nekken-2669835W/>
- Nu.nl. (2014, 22 december). Ook PwC onder de loep in fraudezaak Tesco. Geraadpleegd van <http://www.nu.nl/ondernemen/3959723/pwc-loep-in-fraudezaak-tesco.html>
- Palmer, K. N., Ziegenfuss, D. E., & Pinsker, R. E. (2004). International knowledge, skills, and abilities of auditors/accountants: Evidence from recent competency studies. *Managerial Auditing Journal*, 19(7), 889-896.
- Pheijffer, M. (2015, 29 april). Veranker DNA accountant ook in eigen regelgeving. Geraadpleegd van <https://fd.nl/opinie/1102169/veranker-dna-accountant-ook-in-eigen-regelgeving>
- Pheijffer, M. (2017, 15 maart). Plicht om fraude te melden onderdeel poortwachters functie van accountant. Geraadpleegd van <https://fd.nl/opinie/1192413/plicht-om-fraude-te-melden-onderdeel-poortwachtersfunctie-van-accountant>
- Pierre, K. St., & Andersen, J. A. (1984). An Analysis of the Factors Associated with Lawsuits Against Public Accountants. *The Accounting Review*, 59(2), 242-263.
- Raad voor de Jaarverslaggeving. (2015, 2 maart). RJ-Uiting 2015-2: "ontwerp-Richtlijn 150 Fouterstel". Geraadpleegd van <https://www.rjnet.nl/Documents/Uitingen%202015/RJ-Uiting%202015-2%20%20Fouterstel%20definitieve%20versie.pdf>
- Ramaswamy, V. (2005). Corporate Governance and the Forensic Accountant. *The CPA Journal*, 75(3), 68-70.

- Richtlijn 2006/43/EG* (2006). Geraadpleegd op 8 juni 2017, van https://www.eerstekamer.nl/id/vhyxhx15mdxt/document_extern/w31270ri/f=/w31270i.pdf
- Rijksoverheid. (2015, 26 juni). Meer instellingen aangemerkt als organisatie van openbaar belang. Geraadpleegd van <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2015/06/26/meer-instellingen-aangemerkt-als-organisatie-van-openbaar-belang>
- Skousen, C. J., Smith, K. R., & Wright, C. J. (2009). *Book Series: Advances in Financial Economics*. Bingley, Verenigd Koninkrijk: Emerald Group Publishing Limited.
- Snyder, H., & McKnight, R. (2004). Client Confidentiality and Fraud: Does Sarbanes-Oxley Deal With the Issue? *Business & Professional Ethics Journal*, 23(1/2), 245-257.
- Valckx, V., & Veerman, P. (2009). Accountant en geheimhouding. *PwC Spotlight*, 16(4), 8-13.
- Van Almelo, L. (2017, 4 april). 'Accountant laat zich bedotten bij mogelijke fraudesignalen'. Geraadpleegd van <https://www.accountant.nl/nieuws/2017/4/accountant-laat-zich-bedotten-bij-mogelijke-fraudesignalen/>
- Van Bommel, A. (2016, 19 april). In dialoog over de beroepseed. Geraadpleegd van <https://www.accountant.nl/opinie/2016/4/in-dialoog-over-de-beroepseed/>
- Van Dale Online. (z.j.). Betekenis 'fraude'. Geraadpleegd op 8 mei, 2017, van <http://www.vandale.nl/opzoeken?pattern=fraude&lang=nn>
- Van Dale Online. (z.j.). Betekenis 'witteboordencriminaliteit'. Geraadpleegd op 8 mei, 2017, van <http://www.vandale.nl/opzoeken?pattern=fraude&lang=nn>
- Van den Berg, A. (2012). Integriteitsbeoordelingen in advocatuur, notariaat en accountancy: Een juridisch onderzoek naar informatiegebruik bij de bestrijding van integriteitsschendingen in de vastgoedsector. Geraadpleegd van <http://dare.ubvu.vu.nl/bitstream/handle/1871/39308/dissertation.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Van der Heijden, T. (2014, 6 juli). Van de verplichte stoelendans voor accountants. *NRC*. Geraadpleegd van <https://www.nrc.nl/nieuws/2014/07/06/waarom-de-verplichte-stoelendans-van-accountants-een-slecht-idee-is-a1501026>
- Van Gestel, B. (2015). 'Je kan heel goed kritisch zijn op een nette manier'. Kees Schuyt over veranderende wetenschapscultuur. *Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit*, pp. 92-98.

- Van Uffelen, X. (2002, 10 september). Enron sleept accountants van Andersen mee in zijn val. *De Volkskrant*. Geraadpleegd van <http://www.volkskrant.nl/economie/enron-sleept-accountants-van-andersen-mee-in-zijn-val~a614424/>
- Vanasco, R. R. (1994). The IIA Code of Ethics: An International Perspective. *Managerial Auditing Journal*, 9(1), 12-22.
- Veerman, P. (2014). Nieuwe Europese wetgeving voor wettelijke controles. *PwC Spotlight*, 21(3), 6-13.
- Vennema, B. (2014, 23 oktober). Accountants PwC missen 263 miljoen bij Tesco. Geraadpleegd van <http://925.nl/archief/2014/10/23/accountants-pwc-missen-263-miljoen-bij-tesco/>
- Vernooij, F. (z.j.). Materieel belang. Geraadpleegd op 8 mei, 2017, van https://www.fons-vernooij.nl/bb-site/hoofdm.html#materieel_belang
- Verwey, I. (2015). Waarneming en werkelijkheid.... *Audit Magazine*, 14(2), 38-41.
- Wagner, J. W. (1965). Defining Objectivity in Accounting. *The Accounting Review*, 40(3), 599-605.
- Wallage, P. (2010, november). Kwestie van bewustzijn. Geraadpleegd van https://www.accountant.nl/globalassets/accountant.nl/blad/2010-nr.-11/2010_11_kwestie_van_bewustzijn.pdf
- Werkgroep Toekomst Accountantsberoep. (2014). *In het publiek belang. Maatregelen ter verbetering van de kwaliteit en onafhankelijkheid van de accountantscontrole*. Geraadpleegd van http://www.monitoringaccountancy.nl/wp-content/uploads/2016/03/in_het_publiek_belang_rapport_25sep2014.pdf
- Wet Toezicht Accountantsorganisaties (z.j.). Geraadpleegd op 5 mei 2017, van <http://wetten.overheid.nl/BWBR0019468/2017-07-01>
- Wetboek van Strafrecht (z.j.). Geraadpleegd op 5 mei 2017, van http://wetten.overheid.nl/BWBR0001854/2017-03-01#search_highlight0